

รูปแบบและประสิทธิภาพของการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง

เมื่อผู้ปกครองหรือรัฐบาลได้กำหนดรูปแบบของสัญลักษณ์ทางการเมือง เพื่อใช้เป็นตัวแทนหรือถ่ายทอดความหมายที่ต้องการให้กับประชาชนแล้ว ยังต้องหามาตรการหรือวิธีการต่าง ๆ เพื่อใช้และเผยแพร่สัญลักษณ์นั้นให้ปรากฏเป็นจิตภาพ (image) ของความหมายอย่างกว้างขวางในหมู่ประชาชน ซึ่งจะนำไปสู่การมีความเชื่อที่สอดคล้องกับการปกครองที่เป็นอยู่โดยไม่ต่อต้าน จากสัญลักษณ์ทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ แต่ละประเภท ดังที่ได้กล่าวในบทก่อนนั้นจะเห็นได้ว่า สัญลักษณ์แต่ละรูปแบบนั้น อาจมีประสิทธิภาพแตกต่างกันในการเผยแพร่หรือสื่อความคิดความเชื่อ หรืออุดมการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้ปกครองต้องการให้ความชัดเจนเพียงพอ ต่อความเข้าใจของกลุ่มประชากรที่เป็นผู้รับสาร อันเนื่องมาจากความเป็นนามธรรมของสัญลักษณ์นั้น ๆ เช่น สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยมและสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ชาตินิยม เป็นต้น ดังนั้นผู้นำจึงจำเป็นต้องหาวิธีการต่าง ๆ มาเสริมเพื่อสื่อความหมายของสัญลักษณ์ดังกล่าวให้ปรากฏชัดเจนมีความเป็นรูปธรรม หรือทำให้ประชาชนมีความเข้าใจมากขึ้น ซึ่งอาจมีการเน้นวิธีการใช้ในแต่ละรูปแบบมากน้อยต่างกัน หรือใช้วิธีการต่าง ๆ พร้อม ๆ กันไปสุดแต่ลักษณะของสัญลักษณ์ทางการเมืองแต่ละประเภท นอกจากนี้ผู้นำยังต้องคำนึงถึงปัจจัยอื่น ๆ อันได้แก่ สถานการณ์ บริบทของสังคมและกลุ่มเป้าหมายที่ผู้อ่านวยต่อการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองอีกด้วย

วิธีการต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่สัญลักษณ์ทางการเมืองในสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม อาจแบ่งได้เป็น 2 วิธีการ คือ

1. การใช้จิตวิทยาโน้มน้าวจิตใจประชาชน
2. การใช้อ่านาจอหรือกำลังบังคับ

การใช้จิตวิทยาโน้มน้าวจิตใจประชาชน

การใช้จิตวิทยาโน้มน้าวจิตใจประชาชน ก็เพื่อชักจูง (persuasion) ให้ประชาชนหรือผู้ใต้ปกครองเกิดความพอใจ (satisfaction) และการปฏิบัติร่วมกัน (conformity) โดยสมัครใจ (voluntary) ตามที่ผู้ปกครองและรัฐบาลได้ถ่ายทอด

ความเชื่อและปลูกเร้าอารมณ์ให้ผู้ที่ปกครองเกิดความสำนึกยอมรับและให้สนับสนุนระบอบ-การปกครองใหม่ อันเป็นวัตถุประสงค์สำคัญยิ่งของการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง จึงทำให้สัญลักษณ์มีลักษณะอ้างอิง (referential) และปลูกเร้าอารมณ์ (condensation) ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นวิธีการใช้สัญลักษณ์ที่สามารถสะสมและซึมซาบเข้าสู่สำนึกของคนทีละเล็กละน้อยอย่างสม่ำเสมอ

โดยที่สัญลักษณ์เองมีคุณสมบัติพิเศษคือ เป็นทั้งสาร (message) หรือข้อมูลข่าวสาร (information) และสื่อ (media, channel) หรือ พาหะ (carrier) หรือ เครื่องมือที่จะนำหรือเผยแพร่ความคิดความเชื่อจากรัฐบาลไปสู่ประชาชน ดังนั้นจึงอาจอธิบายการใช้หรือเผยแพร่ สัญลักษณ์ทางการเมือง โดยผ่านสื่อในเชิงสัญลักษณ์ได้ดังนี้

1. การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองในรูปแบบภาษา (Lexical)

ก. การใช้สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญในรูปแบบ Lexical คือ การเผยแพร่อุดมการณ์รัฐธรรมนูญ ในรูปแบบของสัญลักษณ์ที่เป็นภาษาทั้งภาษาพูด และ ภาษาเขียนผ่านคำปราศรัย คำปาฐกถา และสุนทรพจน์ต่างๆ ที่ผู้นำที่มีความสำคัญในขณะนั้น ได้กล่าวซ้ำสม่ำเสมอในโอกาสวาระสำคัญของชาติ เช่นวันแถลงนโยบายการปกครองประเทศ วันรัฐธรรมนูญ และวันชาติ เป็นต้น ปกติภาษาดังกล่าวจะมีลักษณะเป็นภาษาประเภทชักชวน (hortatory language) ซึ่งมุ่งให้ประชาชนยอมรับและสนับสนุนการกระทำต่าง ๆ ของรัฐบาลและผู้ปกครอง

ในเรื่องนี้มีชักน่าสังเกตว่าคำปราศรัยและสุนทรพจน์ต่างๆ ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้นจะมีลักษณะสำคัญ คือ เป็นการใช้คำพูดในเชิง คำวิงวอน คำขอร้อง คำขอความร่วมมือและคำเชิญชวน ในคำปราศรัยและสุนทรพจน์ต่าง ๆ นั้น จะมี "คำสำคัญ" ที่เน้นให้เห็นถึงสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญเสมอ (ดูจาก ประมวลคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของนายกรัฐมนตรีในกรมโฆษณาการ 2483, ประมวลคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของ ฯพณฯ ท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีผู้นำของชาติในกรมโฆษณาการ 2485) และคำปราศรัย ปาฐกถา ของบุคคลสำคัญอื่น ๆ ในสมัยนั้น ๆ ดังตัวอย่างที่เห็นได้ชัด เช่น

คำว่า มิ่งขวัญ ของไทย (โดยหลวงสารานุกรมประพันธ์) หรือ มิ่งขวัญ ของประเทศชาติ (โดยพระยาหุลพหุเสนา) ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการสร้างคำขึ้นมาใหม่ หรือยกฐานะของคำให้เกิดความสำคัญและความศักดิ์สิทธิ์ เพื่อสื่อให้คนทั่วไปเกิดความเข้าใจว่าหมายถึงอะไร ในเชิงสัญลักษณ์ เรียกว่า "ตัวหมายถึง" อันหมายถึง "รัฐธรรมนูญ" นั่นเอง โดยไม่มีการกล่าวถึงรัฐธรรมนูญโดยตรง แต่จะใช้คำว่า "มิ่งขวัญ" ให้ความหมาย หรือเปรียบเทียบแทนเพื่อให้เกิดความเคยชินและนิยม ถ้าการสื่อได้ผลคนก็จะเกิดการรับรู้ว่าสิ่งนั้นหมายถึงอะไร ดังปรากฏว่า คำ "มิ่งขวัญ" เมื่อนำมาใช้ในปัจจุบันก็จะเข้าใจกันทันทีว่าหมายถึง "พระมหากษัตริย์" ในขณะที่คำดังกล่าวมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องการใช้แทน "รัฐธรรมนูญ" เท่านั้น นอกจากนั้นคำสำคัญอื่น ๆ ที่พบว่ามีความหมายถึง "รัฐธรรมนูญ" ได้แก่ คำ "ตัวจักรใหญ่" "ชีวิตจิตใจของชาติ" "หลักชัยในการปกครองของประเทศชาติ" และ "พระเจ้าห้าพระองค์" (หมายถึง ประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ จากปาฐกถา โดย นายพร สุCHARมณ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477)

ข. การสื่อสัญลักษณ์อุดมการณ์ชาตินิยม ในรูปแบบของภาษา (Lexical) ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นความหมายหรือเป็นตัวแทนของอุดมการณ์ชาตินิยม ตัวอย่างได้แก่ คำปราศรัยเรื่องขอปรับปรุงเส้นเขตแดนระหว่าง ไทย - อินโดจีน ฝรั่งเศส โดย จอมพล ป. พิบูลสงคราม ปาฐกถา เรื่อง "ชาติไทยจะชนะ" โดยหลวงวิจิตรวาทการ นอกจากนั้น ยังรวมถึงคำขวัญต่าง ๆ อีก ที่สื่อความหมายถึงสัญลักษณ์ชาตินิยม เช่น

"เป็นไทย พึงนิยมไทย"

"คนที่ไม่รักชาติ คือคนที่เกิดมารกโลก"

"ตัวตาย ดีกว่าชาติตาย"

ค. การสื่อสัญลักษณ์เชิงความเป็นสมัยใหม่ ในรูปแบบภาษา เช่น การกล่าวคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อขอความร่วมมือจากประชาชน นอกจากนั้นในด้านวัฒนธรรม กุณาได้มีสำนวน เป็น "คำวิงวอน" ขอร้องให้ประชาชนปฏิบัติตามนโยบายวัฒนธรรม เช่น คำวิงวอน เรื่อง "การแต่งกายของชาวไทย" เป็นต้น บุคคลอื่น ๆ ที่มีบทบาทสำคัญเช่นกัน คือ หลวงวิจิตรวาทการ มักจะแสดงปาฐกถา โดยอ้างความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และความยิ่งใหญ่ของชาติไทยในอดีตประกอบ เพื่อโน้มน้าวจิตใจประชาชนให้เกิดความภูมิใจและยึดมั่นปฏิบัติตาม เช่น ปาฐกถา เรื่อง "วัฒนธรรมสุโขทัย"

นอกจากนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังนิยมเขียนบทความ เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่สัญลักษณ์เชิงความเป็นสมัยใหม่ด้วยสิ่งจะแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างชาติ และความเป็นสมัยใหม่ทางวัฒนธรรม เช่น "มาลानาไทย เป็นมหาอำนาจ" "ดอกไม้ของชาติไทย" "ภาษาไทยไพเราะจับใจ" ฯลฯ (ดูรายละเอียดในภาคผนวก)

ง. การสื่อสัญลักษณ์เชิงบารมีในรูปแบบของภาษา จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้ที่มีความวิหยาในการพูดเพื่อชักจูงใจให้คนคล้อยตามอย่างเห็นได้ชัด ดังปรากฏคำปราศรัยและสุนทรพจน์ต่าง ๆ มีลักษณะการขอร้องเชิญชวน และขอความร่วมมือจากประชาชนเสมอไม่แสดงออกถึงการออกคำสั่งบังคับ นับได้ว่าเป็นการสร้างบุคลิกภาพส่วนตัวให้มีความประทับใจประชาชน แสดงให้ประชาชนเห็นว่าตนเป็นผู้อ่อนน้อม ให้เกียรติประชาชน ประกอบกับการที่ จอมพล ป. พิบูลสงครามมีบุคลิกลักษณะส่วนตัวโดยปกติ "เป็นคนที่มีกิริยานุ่มนวล และปากหวาน" อยู่แล้ว (สุพจน์ ค้านตระกูล 2531 ก : 42) จึงทำให้บุคลิกภาพหรือบารมีของท่านโดดเด่นขึ้น

2. การสื่อสัญลักษณ์ทางการเมืองในรูปแบบรูปสัญลักษณ์ (pictorial) หรือเหตุผล (logico)

ก. การสื่อสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญในรูปแบบนี้ คือ การเผยแพร่อุดมการณ์รัฐธรรมนูญในลักษณะที่เป็นรูปธรรมสามารถมองเห็นได้ สามารถสื่อความหมายให้คนทั่วไปเข้าใจได้ง่าย ที่สำคัญได้แก่นุสาวรีย์ปราบกบฏและอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย เป็นต้น อันเป็นการปลูกฝังความเชื่อให้กับประชาชนโดย้อมเพราะอนุสาวรีย์เป็น สิ่งก่อสร้างถาวรที่คนทั่วไปสามารถมองเห็นได้อยู่เสมอ จึงอาจไม่จำเป็นต้องอาศัยการอบรมสั่งสอนโดยตรง อย่างไรก็ตามอนุสาวรีย์นอกจากจะเป็นตัวแทนหรืออ้างอิงถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งในเชิงรูปธรรมแล้วยังอาจมีความหมายกึ่งแอบแฝงอยู่ด้วย ซึ่งการจะเข้าใจได้อาจต้องอาศัยการตีความเชิงตรรกะ (logico) ดังนั้นการที่คนทั่วไปจะเข้าใจความหมายได้อย่างถ่องแท้ นอกเหนือจากการรับรู้ในเชิงรูปธรรมที่สามารถมองเห็นได้แล้ว ย่อมขึ้นอยู่กับประสบการณ์ การรับรู้ และภูมิปัญญาของแต่ละคนด้วย การจะให้บรรลุเป้าหมายของการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง ในการเผยแพร่อุดมการณ์รัฐธรรมนูญได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น จึงอาจจำเป็นต้องมีการให้การเรียนรู้ในเชิงอุดมการณ์ควบคู่ไปกับการเน้นสัญลักษณ์เชิงรูปธรรมให้ปรากฏด้วย มิฉะนั้นประชาชนจะไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริง อาจเข้าใจและปฏิบัติต่อ "รัฐธรรมนูญ" ตาม "สมัยนิยม" ดังที่ปรากฏว่า "เวลานั้นเป็นสมัยนิยมของพวกเขา

ผู้ชายทั้งหลายว่าต้องมีรูปหน้ารัฐธรรมนูญ ติดกระเป๋าสี้อีกกัน จึงจะทันเหตุการณ์" (แสงอรุณ รัตกลีกร 2525 : 69-70) และจนถึงก็มีผู้นำเอารัฐธรรมนูญไปประกอบคำโฆษณาสินค้า เช่น การโฆษณาเหล่านี้ว่า "วิศกัสม์รัฐธรรมนูญ" (สบ. 9.2.1/เล่ม 1 "เอก วิสกุล" และครูรูปในภาคผนวก)

นอกจากนี้ยังมีการโฆษณาเบียร์ว่า "เบียร์ประชาธิปไตย" โดยได้นำรูปรัฐธรรมนูญ ไปใช้ให้เป็นเครื่องหมายชดเชยเบียร์ด้วย (ครูรูปภาคผนวก) จนที่ประชุมคณะรัฐมนตรีมีความ เห็นว่า (7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2478) "รูปรัฐธรรมนูญซึ่งควรเป็นที่เคารพสักการะเท่ากับ พระบรมรูปพระเจ้าแผ่นดิน" และ "ถ้ามีผู้ดูตรินำรูปรัฐธรรมนูญไปทำเครื่องหมายสินค้าบาง อย่างซึ่ง เป็นทองคำแล้วย่อมจะทำให้รัฐธรรมนูญเสี้าหมอง"

ใช้แต่เท่านั้นในปี พ.ศ. 2480 บริษัทเนสท์เล่แอนด์แองโกลสวิสคอนเดนส์มิลค์ จำกัด ได้ขออนุญาตพิมพ์ภาพเครื่องหมายรัฐธรรมนูญบนภาชนะชารวยของบริษัท เช่น ถ้วย แจกัน จาน และเครื่องเคลือบ หรือเครื่องปั้นอย่างอื่น โดยมีวัตถุประสงค์ "แสดงถึงความ สำคัญของประชาชาติสยาม จะให้เป็นภาพซึ่งประชาชนพลเมืองนิยมยกย่องมากที่สุด คือ ภาพเครื่องหมายรัฐธรรมนูญ" (คู กจช., (3) สร.0201.66.1/17 "มีผู้นำรูปรัฐธรรมนูญ ไปใช้ เป็นเครื่องหมายสินค้าต่าง ๆ "10 ก.ย. 2478 - 24 ก.ย. 2480)

จากหลักฐานดังกล่าวได้ชี้ประเด็นให้เห็นว่า การเผยแพร่สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ รัฐธรรมนูญนิยมนั้น ได้ผลพอสมควรโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเน้น "รูปธรรม" ซึ่งสามารถ ชักจูงให้ประชาชนเกิดความนิยมใน "รัฐธรรมนูญ" อย่างน้อยก็ในแง่ของ "สมัยนิยม"

ท. การสื่อสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ชาตินิยมในเชิงรูปลักษณ์ หรืออนุสาวรีย์ซึ่งเป็น visual art ชนิดหนึ่ง ซึ่งสามารถมองเห็นได้ชัดเจน ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม อนุสาวรีย์ได้ถูกนำมาเป็นเครื่องมือทางการเมือง เพื่อสื่อความหมายชาตินิยมอันเป็น สัญลักษณ์ทางการเมืองที่ได้รับการปรับปรุง เสริมแต่งใหม่จากของเดิม เพื่อให้สอดคล้องกับ ความพยายามรักษาอำนาจของตัวปกครอง นอกจากอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิที่ได้กล่าวมาแล้ว อนุสาวรีย์ที่สำคัญ ได้แก่ อนุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้รับงานสร้างอนุสาวรีย์นี้ต่อจากรัฐบาลชุดที่แล้ว ดังนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงใช้ประโยชน์จากอนุสาวรีย์แห่งนี้ โดยการนำความคิดเรื่องชาตินิยมของ รัชกาลที่ 6 ที่มีความสอดคล้องกับของชนชั้นมาเน้นให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ด้วยการใช้เป็นสัญลักษณ์

ทางการเมืองอันมีความหายหรือเป็นตัวแทนของชาตินิยม ดังจะเห็นได้จากคำกราบบังคมทูล
เปิดอนุสาวรีย์ที่กล่าวว่า งานที่สำคัญที่สุดของพระองค์ คือ การปลุกชาติ สอนให้ประชาชน
ตื่นตัวในความรักชาติ พระราชนิพนธ์ทั้งหลายของพระองค์มีจุดประสงค์เพื่อการนี้เป็นส่วนใหญ่
(พิบูลย์ นัททกิจโกศล 2527 : 76) ดังนั้นอนุสาวรีย์นี้จึงมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่หมายถึง
ชาตินิยมด้วย

3. การใช้บุคคลสำคัญเป็นสื่อในการเผยแพร่สัญลักษณ์ทางการเมือง เพื่อสร้าง
ความเชื่อถือให้กับประชาชน การแอบอิงตัวบุคคลสำคัญ ๆ นั้นรวมไปถึงการใช้บุคคลใน
"กลุ่มเจ้า" มาเป็นตัวอย่างในการเผยแพร่สัญลักษณ์ใหม่ด้วย ดังปรากฏว่า รัฐบาลได้ไป
เชื้อเชิญเจ้าคุณพระบูรวงส์ เจ้าจอมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ชื่อ
ว่าเป็นผู้นำแบบแต่งตัว (Leader of Fashion) ตั้งแต่ยังสาว มาออกหน้าเปลี่ยนเครื่อง
แต่งตัวตามแบบอย่างที่ต้องการ พร้อมทั้งเชื้อเชิญไปเข้าสมาคมและไปเป็นประธานแจก
รางวัลเนื่อง ๆ แม้ว่าในขณะนั้นเจ้าพระคุณพระบูรวงส์แก่ชราอายุใกล้จะถึง 90 ปีแล้ว แต่
ปรากฏว่า การนำแฟชั่นของท่านเป็นผลให้ผู้อื่นทำตามแพร่หลาย (แถมสุข นุ่มนนท์ 2519 :
134) รวมทั้งท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ก็ยังเป็นแบบอย่างในการแต่งกายที่ถูกต้อง
ตามวัฒนธรรมใหม่ (คูรูปกาศนวนก ค. ประกอบ)

นอกจากนี้ ยังได้มีการขอความร่วมมือจากพระสงฆ์ ให้เทศนาธรรมสั่งสอน
ประชาชนให้สอดคล้องกับนโยบายการสร้างชาติของรัฐบาลด้วย ซึ่งเป็นการสร้างความเชื่อ
ถือศรัทธา ให้กับประชาชนได้เป็นอย่างดี เพราะประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ซึ่ง
รัฐบาลประกาศเน้นว่าเป็นศาสนาประจำชาติ รวมถึงการจัดงานวัฒนธรรมและงานวันแม่
จัดประกวดและแสดงกิจกรรมเพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนในด้านวัฒนธรรม ซึ่งจัดให้มีขึ้นทั้ง
ในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ยิ่งกว่านั้นผู้นำยังสร้างแรงจูงใจให้กับประชาชนและ
ข้าราชการที่ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลอีก ด้วยการให้รางวัลหรือกล่าวยกย่อง มีการ
แจกถุงเงินแก่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อเป็นกำลังใจให้ปฏิบัติตามนโยบายและเป็นตัวอย่างแก่
ประชาชนต่อไป

ในสมัยแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเองก็มี
บทบาทสำคัญในการเผยแพร่อุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยมหรือประชาธิปไตยด้วย โดยการแสดง
ปาฐกถาเกี่ยวกับระบอบการปกครองใหม่ให้กับประชาชนในภูมิภาคต่าง ๆ (หลักแห่ง
ปาฐกถา จัดทำโดยกรมโฆษณาการ โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก ก.)

4. การสื่อสัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงพิธีกรรม (rite) หรือกิจกรรมเคลื่อนไหวทางสังคม (motor activity) ที่เห็นได้ชัด เช่น การกำหนดพิธีกรรม ที่เน้นความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐธรรมนูญฉบับในระยะแรกดังที่ปรากฏว่า ชนชั้นนำของไทยในอดีตได้พบว่าพิธีกรรมต่าง ๆ ของศาสนาฮินดูที่พราหมณ์ได้นำเข้ามาเผยแพร่ทำให้เกิดความขลังมโหฬาร ศักดิ์สิทธิ์ เหมาะแก่การเป็นเงื่อนไขสำหรับการสร้างอำนาจทางการเมือง จึงได้ยอมรับเอาพิธีกรรมเหล่านั้นมาปฏิบัติ ทุกพิธีจะมีส่วนในการจรรโลงสถาบันทางการเมืองให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น เพราะพิธีกรรมต่าง ๆ จะมีส่วนช่วยในเรื่องการสร้างแรงเสริมด้านกำลังใจและชักจูงใจให้คนเกิดความประทับใจ ยินยอมปฏิบัติตามด้วยความสมัครใจ

ดังได้กล่าวมาแล้วรัฐบาลคณะราษฎรได้เน้นให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐธรรมนูญโดยอาศัยพิธีกรรมเป็นเครื่องมือ เช่น กำหนดให้ให้มีพิธีทรงเจิมและประพรมน้ำพระพุทธมนต์แก่รัฐธรรมนูญอันอาจมีความหมายเท่านั้นเดียวกับพระราชพิธีราชาภิเษก อีกทั้งยังมีการตั้งเครื่องบูชาอันเป็นมงคลพิธี พร้อมให้พระสงฆ์เจริญมงคลชัยคาถา สวดมนต์ให้พรแก่รัฐธรรมนูญอีกด้วย นับว่าเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์และความขลังให้กับรัฐธรรมนูญอันเป็นสัญลักษณ์ของระบบการปกครองใหม่ ซึ่งได้พยายามนำเข้ามาแทนที่สถาบันพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ก็ยังมีการใช้พิธีกรรมโดยอาศัยพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งนับว่าเป็นความพยายามใช้สัญลักษณ์ที่มีอยู่เดิมมาช่วยเสริมสัญลักษณ์ใหม่ คือ รัฐธรรมนูญให้มีความสำคัญมากขึ้นซึ่งอาจทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อคล้อยตามผู้ปกครองว่ารัฐธรรมนูญเป็นของศักดิ์สิทธิ์ และเกิดการยอมรับสัญลักษณ์ใหม่ที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่ในแง่พิธีกรรมที่มีเป้าหมายอยู่ที่ "รัฐธรรมนูญ" ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมได้ผลน้อยมาก

5. การสื่อสัญลักษณ์ทางการเมืองในรูปแบบการแสดง "ศิลปากร" (musical หรือ dramatic) หมายถึงการเผยแพร่สัญลักษณ์ทางการเมืองด้วยการใช้การแสดงออกทางศิลปะต่าง ๆ เช่น เพลง ดนตรี ภาพยนตร์ ละคร การละเล่นตลกจนการตกแต่งริ้วขบวนอย่างประณีตวิจิตร เพื่อเป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนประชาชน การใช้สัญลักษณ์รูปแบบนั้นนับว่ามีความสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยที่มีค่านิยมเรื่อง "รักความสนุกสนาน" เช่น การตกแต่งริ้วขบวนโดยเน้นให้มีความหมายเกี่ยวข้องกับความรักภักดีต่อรัฐธรรมนูญ โดยอาศัยความสวยงามของขบวนแห่ช่วยสร้างความประทับใจให้แก่ผู้ชม พร้อมกับสอดแทรกเนื้อหาของอุดมการณ์รัฐธรรมนูญเข้าไปด้วย เพื่ออบรมสั่งสอนประชาชนโดยอ้อม เช่น คำขวัญว่า "รัฐธรรมนูญจงอยู่คู่ฟ้าดินสลาย" เป็นต้น

การสื่อสัญลักษณ์ทางการเมืองในรูปแบบของการแสดงเพื่อแสดงความหมายของสัญลักษณ์ให้ปรากฏอย่างชัดเจน ที่สำคัญอาจแยกกล่าวในแต่ละประเด็นได้ดังนี้

ก. เพลงและดนตรี

เพลงและดนตรีก็เป็นสื่อในการสร้างอุดมการณ์รัฐธรรมนูญเช่นกัน กล่าวคือ บทเพลงได้ถูกนำมาใช้เป็นสื่อในการสร้างอุดมการณ์ทางการเมือง ที่ทางราชการต้องการเสนอให้กับประชาชน โดยผ่านคำร้องหรือเนื้อหาในบทเพลง ที่เห็นได้ชัดที่สุดในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือการเน้นอุดมการณ์ชาตินิยม อย่างไรก็ตาม บทเพลงของทางราชการยังมีบางเพลง ที่ได้รับการเผยแพร่เพื่อให้เห็นความสำคัญของอุดมการณ์รัฐธรรมนูญเช่นกันคือ เพลง "สดุดีรัฐธรรมนูญ" (ดูภาคผนวก ก.) บทเพลงในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งช่วยเผยแพร่ระบอบการปกครองใหม่ คือ เพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมีที่ได้รับการปรับปรุงเพื่อให้สอดคล้องกับชื่อ "ประเทศไทย" ในระบอบ "ประชาธิปไตย"

เพลงปลุกใจต่าง ๆ ที่สำคัญจะมาจากเพลงในละครประวัติศาสตร์ ของหลวงวิจิตรวาทการ การเผยแพร่สัญลักษณ์หรือให้ความหมายของชาตินิยมผ่านบทเพลงปลุกใจ ก็เพื่อชักชวนให้การสนับสนุนการกระทำของรัฐบาลและรัฐบาล (ดู สิรินทร กิริติบุตร 2528) ตลอดจนการใช้เพลงปลุกใจเป็นสื่อเพื่อปลุกเร้าจิตใจประชาชนให้เกิดความรักชาติและร่วมมือกันสร้างชาติ (ดู นฤมล หับบง 2531) นอกจากนี้จะมีบทเพลงปลุกใจในทละครประวัติศาสตร์แล้ว ในช่วงการเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส ยังได้มีการแต่งเพลงขึ้นมาเป็นพิเศษเพื่อปลุกเร้าประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ให้สนับสนุนการกระทำครั้งใหญ่ของรัฐบาล และมีความส่านึกในชื่อชาติไทย นอกจากนี้ ในยุคที่รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ส่งเสริมการสร้างวัฒนธรรมนั้น ปรากฏว่าได้ให้ข้าราชการชายหญิงฝึกซ้อมรำวงทุกวันพุธ โดยเพลงรำวง ซึ่งมีมากกว่า 60 เพลง เนื้อร้องส่วนใหญ่เป็นเรื่องรักชาติ สร้างชาติและเชิดผู้นำแทบทั้งสิ้น

ตัวอย่างเพลงรำวงที่มีหลักฐานปรากฏ เช่น เพลงรำวงของ อ.บ้านหมี่ จ.ลพบุรี กับบทแพร่หลายในจังหวัดใกล้เคียง เนื้อหาของเพลงชักชวนให้ปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ โดยการเคารพธงชาติซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของชาติและการเชิดผู้นำ ดังเนื้อเพลงว่า

"เจ็ดนาฬิกา ได้เวลาชกธง เราต้องยืนตรง เคารพธงชาติ
 เคารพธงชาติไทย ต้องสนับสนุน หลวงพิบูลสงคราม เราก็ต้อง
 ทำตาม ตามผู้นำชาติไทย ตามผู้นำชาติไทย"

และวงดนตรีกรมโฆษณาการได้แต่งเพลงปลุกใจเกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ เช่น เพลงไทยต้อง
 ทำไทยเพื่อไทย ปลุกใจปลุกฟ้าย กลีกรไทย ไทยเห็นชาติเพาะปลูกอาหารไว้กินเอง กลีกร
 ราววงวันกรรมกรสหกรณ์ เลี้ยงปลา เป็นต้น (สุวิมล พลจันทร์ 2531 : 104) นอกจากนี้
 ยังมีเพลงที่เปิดเป็นประจำทางวิทยุกระจายเสียงอีกด้วย เช่น เพลงรักเมืองไทย

กล่าวโดยสรุป ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีการนำบทเพลงมา
 ใช้เป็นสื่อเพื่อเผยแพร่สัญลักษณ์ทางการเมืองต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ซึ่งอาจเรียกเพลง
 เหล่านี้ว่า "เพลงเฉพาะกิจ" หมายถึงเพลงที่แต่งเนื้อร้องและทำนองเพื่อวัตถุประสงค์
 ทางการเมืองอย่างชัดเจน โดยมีเนื้อหาสาระต่าง ๆ ในการปลุกเร้าให้ชาวไทยร่วมกัน
 สนองนโยบายและอุดมการณ์ต่าง ๆ ของรัฐบาลในระบอบการปกครองใหม่ ด้วยการแทรก
 สาระที่ผู้นำต้องการในบทเพลงเหล่านั้นเพื่อถ่ายทอดสู่ประชาชนโดยอ้อม (ดูตัวอย่างบท
 เพลงต่าง ๆ ในภาคผนวก ค.)

ข. เพลงพื้นบ้าน

การละเล่นอื่น ๆ เช่น เพลงพื้นบ้าน ซึ่งถือว่าเป็นสื่อพื้นบ้านชนิดหนึ่งประเภทการ
 แสดง เป็นเครื่องให้ความบันเทิงซึ่งมนุษย์ยอมให้ความสนใจอยู่แล้ว บทบาทที่สำคัญของสื่อ
 พื้นบ้าน คือ เป็นเครื่องกระจายข่าวสารแก่สังคม เพราะสามารถสื่อสารเรื่องราวต่าง ๆ
 ได้ง่าย เนื่องจากเป็นสิ่งที่ใกล้ชิดกับคนในชุมชน นอกจากนั้นยังเป็นสิ่งที่ดึงดูดความสนใจ
 ของคนทั่วไปและให้ความบันเทิง (ดูรายละเอียดใน เอนก นาวิกมูล 2531 : 861-939)
 เพลงพื้นบ้านหรือเพลงพื้นเมืองนี้ได้รับความสนใจจากรัฐบาลคณะราษฎรว่า สามารถเป็นสื่อ
 ในการเผยแพร่สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญได้ทางหนึ่ง จึงได้จัดให้มีการประกวด
 เพลงพื้นเมืองขึ้นในงานฉลองรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2480 ได้แก่ เพลงเรื่อ เพลงจ้อย เพลง
 เกี่ยวข้าว เพลงเทพทอง เพลงปรบไก่ เสภา และสักระวา โดย"เนื้อเพลงจะต้องกันไป
 ในทางชักจูงให้เกิดความเลื่อมใสต่อรัฐธรรมนูญซึ่งมีประโยชน์ในอันที่จะเผยแพร่รัฐธรรมนูญ
 ในภูมิภาคได้เป็นอย่างดีโดยที่ชาวบ้านจังหวัดนี้เมื่อกลับมายังภูมิลำเนา จะได้ขับร้องให้ชาว

จังหวัดของตน" (กจช., ศธ. 0701.23.2/10 "แสดงศิลปากรงานฉลองรัฐธรรมนูญ"
(ประกวดเพลงและกวี พ.ศ. 2480)

นอกจากนี้รัฐบาลยังได้พยายามใช้สัญลักษณ์เชิงชาตินิยมไปสู่ประชาชน โดยสอดแทรกเข้าไปในการละเล่นพื้นบ้าน (folk art) ที่ประชาชนนิยมอีกด้วย เช่น "ชาวไทยในแม่ฮ่องสอนพูดภาษาเงี้ยวเป็นพื้น ชาวพื้นเมืองชอบดูยี่เก และนอกนี้ทั้งเสียงร้องและพูดของพวกยี่เกได้ดีมากซึ่งเป็นที่หวังกันว่า ข้าหลวงประจำจังหวัดและได้ดำเนินการในทางเอาภาษายี่เกเป็นเครื่องมือชักจูงอีกด้วย" (ประอรรัตน์ บุรณมาตร 2528 : 75)

ประชาชนในภูมิภาคต่าง ๆ ที่สนับสนุนนโยบายความเป็นสมัยใหม่ (การสร้างชาติ) ของรัฐบาลโดยได้แต่งเพลงพื้นเมืองต่าง ๆ ที่เป็นการละเล่นพื้นบ้าน เพื่อเผยแพร่นโยบายของรัฐบาลในหมู่ประชาชน หรืออาจเรียกว่า "สื่อพื้นบ้าน" ศิลปินพื้นบ้านต่าง ๆ ได้นำเอาการแสดงของตนมาเป็นสื่อ ใช้ในการบอกข่าวเผยแพร่ความเชื่อในหมู่บ้านด้วยกัน ตัวอย่างเช่น จังหวัดหัตถ์ลุงได้มีผู้แต่งเพลงกล่อมเด็กชักชวนให้เลิกกินหมาก 1 บท ทางภาคอีสาน หมอลำ ได้แต่งกลอนลำสนองนโยบายของรัฐบาลหลายเรื่อง เช่น กลอนลำเรื่อง ปลุกศักสวนครัว ซึ่งรัฐบาลสนับสนุนให้ประชาชนปลุกศักสวนครัว ส่วนทางภาคกลางในแถบอ่างทอง ปรากฏว่ามีเพลงร่าวงเชิดชวนให้ผู้หญิงมาแต่งงานค้าทองแทนค้าโจงกระเบน นอกจากนี้เพลงร่าวงของ อ.บ้านหมี่ จ.ลพบุรี ก็มีเนื้อหาชักชวนให้เคารพธงชาติ อันเป็นประเพณีใหม่ทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมและการเชื่อกู้ชาติ (ดูเนื้อเพลงในภาคผนวก)

การใช้สื่อพื้นบ้านนั้นว่ามีประโยชน์มาก โดยเฉพาะการเผยแพร่ในชนบทซึ่งประชาชนไม่รู้หนังสือ หน่วยงานของรัฐ (กลไกของรัฐ) ยังเข้าไปไม่ถึงการเผยแพร่โดยอาศัยศิลปินพื้นบ้าน ก็จะช่วยถ่ายทอด ความคิด ความเชื่อ และอุดมการณ์ต่าง ๆ ของรัฐบาลได้เป็นอย่างดี เป็นการอบรมสั่งสอนโดยอ้อมที่ประชาชนก็จะได้รับความบันเทิง ความรู้กับเนื้อหาสาระบางประการ โดยไม่ต้องอาศัยภูมิปัญญาในการอ่านออกเขียนได้และสอดคล้องกับบริบทของสังคมในขณะนั้นด้วย

ค. ภาพยนตร์

ภาพยนตร์ยังได้ถูกนำมาใช้เพื่อเผยแพร่อุดมการณ์ รัฐธรรมนูญนิยมเช่นกันดังจะเห็นได้จากกรณีที่รัฐบาลได้จัดทำภาพยนตร์ "พิธีพระราชทานและงานฉลองรัฐธรรมนูญ ปี

2475" และสร้างภาพยนตร์เรื่อง "การปราบกบฏ พ.ศ.2476" (กจช.,(3) สร.0201.53/7 "สำนักงานโฆษณาการขอให้บริษัทสหศิโนมา ถ่ายทำภาพยนตร์เรื่องการปราบกบฏ พ.ศ. 2476") ภาพยนตร์ดังกล่าวอาจถือได้ว่าเป็นหลักฐานหรือสื่อที่ยืนยันความถูกต้องของ คณะราษฎรในการเปลี่ยนแปลงการปกครองและได้มาซึ่งรัฐธรรมนูญ

ส่วนการสื่อสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ชาตินิยม ด้วยการปลุกใจให้ประชาชนเกิดความรักชาตินั้น โดยอาศัยภาพยนตร์นั้น พบว่า ภาพยนตร์เสียงศรีกรุงได้สร้างภาพยนตร์ชุดประวัติศาสตร์ตอนสำคัญชิ้นเยี่ยม เรื่อง ค่ายบางระจัน โดยภาพยนตร์นี้ได้รับความอุปการะจากรัฐบาลไทย

นอกจากนี้รัฐบาลยังได้สร้างภาพยนตร์ เรื่อง "บ้านไร่-นาเรา" เพื่อสื่อสัญลักษณ์เชิงความเป็นสมัยใหม่ของประเทศไทยอีกด้วย โดยแสดงให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยที่มีความทันสมัยเทียบเท่าอารยประเทศ ซึ่งภาพยนตร์เรื่องนี้ได้สร้างขึ้นตามเค้าโครงเรื่องของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

ง. ละคร

ละครได้ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นเครื่องมือสื่อ ในการเผยแพร่สัญลักษณ์ทางการเมืองอย่างกว้างขวางเช่นกัน โดยเฉพาะสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยม ชาตินิยม และความเป็นสมัยใหม่ เหตุผลสำคัญ คือ ละครสามารถเล่าเรื่องราวหรือสื่อความหมายประกอบท่าทางได้ดีกว่าสื่อการละเล่นอื่น ๆ เพราะประชาชนได้เห็นทั้งภาพการแสดงและเสียงท่อนเองเดียวกับเครื่องรับโทรทัศน์ในปัจจุบันไม่ต้องอาศัยการอ่านออกเขียนได้ ดังนั้นผู้ปกครองจึงสามารถสอดแทรกอุดมการณ์หรือความเชื่อต่าง ๆ ที่ต้องการใส่ลงไปชมละคร โดยให้ตัวละครเป็นผู้พูดแทน แม้ว่าหลวงวิจิตรวาทการจะได้นำการใช้นั้นละครกับอุดมการณ์ชาตินิยมก็ตาม แต่ก็น่าจะมีความหมายถึงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยมด้วย เพราะอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยม เป็นสิ่งที่ได้รับการเน้นก่อนอุดมการณ์ชาตินิยม นับแต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งภายหลังรัฐธรรมนูญได้เปลี่ยนไปเป็นชาตินิยม เพราะสามารถปลุกเร้าอารมณ์ประชาชนให้คล้อยตามได้ง่ายและเกิดประสิทธิผลมากกว่า นับว่าเป็นการใช้ "ชาตินิยม" เป็นสัญลักษณ์ที่มาแทนที่ "สถาบันพระมหากษัตริย์" ดังคำขวัญ "ชาติ

ศาสนา พระมหากษัตริย์" ซึ่งเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของชาติมากกว่า พระมหากษัตริย์ หลังจากที่ได้พยายามที่จะใช้ "รัฐธรรมนูญ" แทน "พระมหากษัตริย์" แต่ดูเหมือนจะได้ผลน้อยมาก

การใช้ละครเพื่อเผยแพร่อุดมการณ์รัฐธรรมนูญนั้น คงจะเห็นได้จากงานฉลองรัฐธรรมนูญได้จัดให้มีการประกวดละคร และการแสดงละคร เพื่อเชิดชูความเลื่อมใสต่อรัฐธรรมนูญ (ดูรายการแสดงในภาคผนวก) ในปี พ.ศ.2477 หลวงวิจิตรวาทการได้ประพันธ์ละครเรื่องหนึ่งที่มีความหมายสะท้อนให้เห็นสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญ เรื่อง "ลูกรัฐธรรมนูญ" (กจช., สบ.9.2.1./เล่ม 1 "เอก วิสกุล") ละครเรื่องนี้เป็นละครพูด สำหรับให้นักเรียนนาฏดุริยางค์ศาสตร์แสดง ซึ่งจัดเป็นละครเรื่องเล็ก และยังได้นำมาแสดงในงานฉลองรัฐธรรมนูญอีกด้วย เนื้อหาของละคร "สะท้อนให้เห็นถึงสภาพการณ์ต่าง ๆ หลังจากได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เช่น การพยายามโค่นล้มระบอบรัฐธรรมนูญ ซึ่งรัฐบาลต้องใช้กำลังปราบปราม ซึ่งการสื่อเรื่องราวได้อาศัยตัวละครพูดแทน โดยเน้นถึงความจงรักภักดีต่อรัฐธรรมนูญ และพร้อมที่จะพลีชีพเพื่อ "พิทักษ์ปกป้องรัฐธรรมนูญ" (ดูภาคผนวก) บทละครได้เน้นให้เห็นถึงความสนุกสนานเร้าใจในรูปแบบของละครชีวิต แต่ได้มีการผูกเรื่องอย่างแยบยลเพื่อสื่อความหมาย "รัฐธรรมนูญนิยม" บทละครอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญได้แก่ "เรื่องรัฐธรรมนูญ" ซึ่งเป็นบทละครเรื่องเล็กเช่นกัน แต่งให้ ร.ร. เญยจุมราชาลัย เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2476

การใช้ละครเพื่อเป็นสื่อในการปลุกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม หรือเผยแพร่สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ชาตินิยม โดยการแทรกเนื้อหาสาระที่ต้องการในรูปของความบันเทิง ที่สำคัญคือละครประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการบทละครแต่ละเรื่องมีเนื้อหาปลุกเร้าใจให้รักชาติบ้านเมือง โดยเน้นให้เห็นถึงถิ่นกำเนิดของชนชาติไทย การถูกชาติอื่นมารุกราน การกอบกู้เอกราชของชาติ ความเจริญรุ่งเรืองและความยิ่งใหญ่ของชาติในอดีต การปลุกฝังความคิด "แผนการรวมเผ่าไทย" (Pan Thai) เพื่อนำไทยไปสู่ความเป็นมหาอำนาจ การปลุกใจให้รักชาติโดยการแสดงความเก่งกล้าและความยิ่งใหญ่ของบรรพบุรุษไทย ทั้งนี้ได้สอดแทรกความเชื่อเกี่ยวกับ "อุดมการณ์ชาตินิยม" ให้แก่ประชาชนโดยการย้ำเสมอว่าความรักชาติต้องอยู่เหนือสิ่งอื่นใด ต้องยอมสละแม้กระทั่งชีวิตและเลือดเนื้อเพื่อชาติ

ในการผูกเรื่อง หลวงวิจิตรวาทการได้ใช้ "เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์" ตอนที่สำคัญและน่าประทับใจ หรือน่าชื่อเมือง ชื่อบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ มาปรุงแต่งให้ดูสมจริงสมจัง เพื่อดำเนินเรื่องให้คนดูเกิดความประทับใจในบทบาทของตัวละครที่จะถ่ายทอด ความคิด ความเชื่อ "ชาตินิยม" ออกมา นอกจากนั้นสิ่งที่สำคัญคือ เนื้อหาของตัวละครได้มีการเน้นบทบาทของสามัญชนมากขึ้น ในการแสดงความรักชาติและปกป้องชาติไทย โดยให้ความสำคัญเช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ที่ทรงคอยปกป้องบ้านคุ้มเมือง บทละครดังกล่าวได้แก่ เรื่องเลือดสุพรรณ และศึกกลาง (ดัดแปลงมาจากเรื่องลูกสุวรรณภูมิ) โดยเฉพาะบทละครเรื่อง ราชมณี มีประเด็นที่สามารถตั้งเป็นข้อสังเกตประการหนึ่งคือ การที่ผู้ไต่บังคับขันชา (ราชมณี ซึ่งเป็นทหารเอกคนหนึ่งของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช) กล้าขัดพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ (หลวงวิจิตรวาทการ 2480 : 31) แต่ที่ทำเช่นนั้นก็เพื่อประโยชน์ของประเทศชาติโดยส่วนรวมตั้งนประเด็นนี้จึงอาจมีนัย หรือความหมายถึงความกล้าในการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎรที่เป็นสามัญชน ด้วยการลดความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ให้อยู่ใต้รัฐธรรมนูญเพื่อประโยชน์สุขของประเทศชาติเช่นกัน

ภายในบทละครยังมีการแต่งเพลงปลุกใจแทรกไว้ด้วย เพื่อให้ง่ายต่อการจดจำและถ่ายทอดกันต่อไป การส่งเสริมการแสดงละครประวัติศาสตร์เพื่อสามารถปลุกใจคนได้อย่างสม่ำเสมอ จึงนำไปสู่การสร้างละครแห่งชาติ (ศรีกรุง 23 ธันวาคม พ.ศ. 2482) เพื่อใช้เป็นเวทีเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงละครปลุกใจ นอกจากนี้ระหว่างที่มีการแสดงละคร ก็จะขอร้องให้ประชาชนผู้ดูร้องเพลงปลุกใจตามไปด้วย ซึ่งเท่ากับเป็นการปลุกฝังความเชื่อชาตินิยมโดยอ้อม บางครั้ง จะมีการแสดงปาฐกถาก่อนการแสดงละครอีกด้วย เช่น ปาฐกถาเรื่อง "ไทยเสียดินแดนแก่ฝรั่งเศษทั้ง 5 ครั้ง" โดยหลวงวิจิตรวาทการกล่าวก่อนที่จะแสดงละครให้ข้าราชการและนักเรียนในกรมยุทธศึกษาทหารบกชม (ข่าวภาพ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2483)

สำหรับการเผยแพร่ในภูมิภาค กรมศิลปากร ได้จัดแสดงละครในต่างจังหวัด เช่น การแสดงละครเรื่อง พ่อขุนผาเมือง ที่จังหวัดลพบุรี เมื่อ 4 กันยายน พ.ศ. 2483 เพื่อปลุกใจให้ประชาชนรักชาติ (กจช., ศธ.0701.48/11 "ส่งข้อความตัดจากข่าว น.ส.พ. พ.ศ. 2483") นอกจากนั้น ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2532 : 22 - 26) ได้วิเคราะห์บทละครประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ ว่ามีลักษณะของการค่อย ๆ สร้างงานที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเอกลักษณ์ใหม่ให้แก่รัฐ โดยเน้นความรักชาติ เริ่มตั้งแต่ระดับชุมชน

จนสู่จุดสุดยอดในระดับสูงสุดคือ ความเป็นชาติไทยในระดับประเทศ (วิเคราะห์พัฒนาการจากทละครตั้งแต่ปี พ.ศ. 2479-2482) และนำมาซึ่งการเปลี่ยนที่ประเทศไทยจาก "สยาม" เป็น "ไทย" ในปี พ.ศ. 2482 คือ การเน้นเอกลักษณ์ใหม่ของรัฐทางด้านเชื้อชาติ "ไทย" เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทย โดยอาศัยทละครเพลงและการแสดงเป็นสื่อในการหล่อหลอมความคิด ความรู้สึกของคนอย่างเกินชั้นตอน ซึ่งเป็นการสร้างความแข็งแกร่งให้แก่รัฐใหม่ที่เรียกว่า ไทย แทน สยาม

อย่างไรก็ตาม การกระทำได้กล่าวก็อาจมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ด้วย คือ การใช้คำว่า "ไทย" เพื่อเรียกร้องความสามัคคีในชาตินั้นเป็นการสร้างสัญลักษณ์ใหม่ขึ้นมาแทนสัญลักษณ์เดิม (การใช้รัฐธรรมนูญนิยม แทน สถาบันกษัตริย์ แต่ไม่สำเร็จ) ดังนั้น การเน้นความเป็นเชื้อชาติ "ไทย" จึงเป็นการหันเหความสนใจของประชาชนมาสู่ "ชาตินิยม" เพื่อละความผูกพันต่อสถาบันเดิม โดยอ้าง "ประเทศไทย รวมเลือดเนื้อ ชาติเชื้อไทย"

ส่วนการเผยแพร่สัญลักษณ์เชิงความเป็นสมัยใหม่ นั้น รัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ส่งเสริมให้มีการใช้การแสดงต่าง ๆ เพื่อเป็นสื่ออย่างชัดเจนมากขึ้น โดยได้ตรากฎหมาย เกี่ยวกับการแสดงละคร และให้มีการปรับปรุงทางด้าน การแสดง เพื่อให้ การสื่อสารและอบรมสั่งสอนประชาชนเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาลต่าง ๆ สมฤทธิ์ผล รัฐบาล จึงได้พยายามปรับปรุงใช้การละเล่นต่าง ๆ เป็นสื่อที่จะช่วยเผยแพร่ความเชื่อใหม่ให้กับประชาชน เพราะเป็นเครื่องมือที่ดีของการปลูกเร้า ชักชวน สามารถ "ทำโดยไม่ให้ประชาชนรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ได้" (ปรีศันย์ เกศะบุตร 2529 : 27) เป็นการอบรมกล่อมเกล่าประชาชน โดยอ้อม ที่สามารถมองเห็นได้ชัดในเชิงรูปธรรม สามารถเข้าใจได้ง่าย โดยแทรกเนื้อหาสาระปนกับความบันเทิง การปรับปรุงดังกล่าวก็เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและมีแนวปฏิบัติทางเดียวกัน ในการเผยแพร่สัญลักษณ์ใหม่ต่าง ๆ

ดังนั้น รัฐบาลจึงประกาศใช้พระราชกฤษฎีกากำหนดวัฒนธรรมทางศิลปกรรม เกี่ยวกับการแสดงละครพหุศักราช 2485 (กจช., ศธ.0701.29/26 เรื่อง " การควบคุมการแสดงละคร 2485") โดยกำหนดให้การละเล่นดังต่อไปนี้ขึ้นอยู่กับความควบคุมของพระราชกฤษฎีกานี้ ได้แก่ โขน ละครนอก ละครใน ละครชาตรี ละครร้อง ลีเก เพลงทรงเครื่อง ละครดึกดำบรรพ์ หุ่นกระบอก หนังใหญ่ จำอวด ละครย่อย ลำตัด ละครพื้นทาง ละครลิง เสภารำ

กล่าวคือการแสดงต่าง ๆ ดังกล่าวจะต้องปฏิบัติตามนโยบายวัฒนธรรมแบบใหม่ ของชาติ เช่น การแต่งกายที่ถูกต้องเหมาะสม การใช้สรรพนามที่ถูกต้อง (ฉัน-ท่าน-จะ-ไม่) การตั้งชื่อตัวละครให้เหมาะสม (ชาย - ชื่อชาย, หญิง - ชื่อหญิง) การใช้ภาษาไทย กลาง (อนุโลมให้การละเล่นที่เป็นเพลงพื้นเมือง เช่น หมอลำ) ที่สำคัญคือ ต้องส่งบทแสดง ให้เจ้าหน้าที่ควบคุมการแสดงละครตรวจก่อน ตามคำสั่งของกรมศิลปากร บทประพันธ์ ต้องประกอบด้วยคติสอนใจให้เกิดความรักชาติ เกียรติศักดิ์ของชาติ เคารพชาติ ศาสนา ห้ามไม่ให้ใช้ถ้อยคำหยาบ คำที่ผิดศีลธรรม หรือถ้อยคำที่จูงใจให้ผู้ดูเสื่อมเสียวัฒนธรรม

การใช้อำนาจ หรือกำลังบังคับ

การใช้อำนาจหรือกำลังบังคับ ก็เพื่อให้มีการปฏิบัติตามความต้องการของรัฐบาล และผู้ปกครองอย่างจริงจัง ซึ่งอาจปรากฏในรูปของนโยบาย หรือกฎหมายต่าง ๆ ตลอดจน รัฐนิยม เพราะถือว่ามีความสำคัญเทียบเท่ากฎหมายเพราะเป็นความต้องการของผู้ปกครอง โดยเฉพาะรัฐนิยมฉบับต่าง ๆ นั้น มีความหมายต่อการกำหนดรูปแบบและการใช้สัญลักษณ์ ทางการเมืองด้วย ซึ่งมีลักษณะของการชักจูงให้ประชาชนยินยอมปฏิบัติตามมาตรการต่าง ๆ ทางกฎหมายที่บัญญัติขึ้นตามรัฐนิยมในเวลาต่อมา อันเป็นการบังคับให้ประชาชนเกิดการ ยอมรับสัญลักษณ์ทางการเมืองอันเนื่องมาจากรัฐนิยม เช่น การใช้ชื่อประเทศ การเคารพ ธงชาติ การสร้างชาติ และการแต่งกาย เป็นต้น

การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองโดยอาศัยอำนาจ หรือกำลังบังคับ อาจพิจารณาใน รายละเอียดได้ดังนี้

1. การใช้กลไกทางกฎหมาย เพื่อสื่อ หรือสร้างความหมายของสัญลักษณ์ทางการเมือง ตัวอย่างที่ปรากฏอย่างชัดเจนมีดังนี้

ก. การใช้กลไกทางกฎหมายเพื่อสร้างอุดมการณ์ชาตินิยม

การออกกฎหมายต่าง ๆ อันมีลักษณะต่อต้านต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีนที่อยู่ใน ประเทศไทย กฎหมายต่าง ๆ เหล่านี้ แม้มีจุดประสงค์หลักเพื่อกำจัดอิทธิพลชาวจีนในทาง เศรษฐกิจ แต่ก็มีเป้าหมายแอบแฝงอยู่ด้วยคือ การกีดกันทางเชื้อชาติ (discrimination) กฎหมายดังกล่าวได้แก่ พระราชบัญญัติเรื่องสยาม พ.ศ. 2481 พระราชบัญญัตินั้นขึ้นชื่อเพลิง

พระราชบัญญัติเกลือ และพระราชบัญญัติยาสูบ พ.ศ. 2481 พระราชบัญญัติการจัดหางานให้
ผู้ไร้อาชีพ พ.ศ. 2484 พระราชกฤษฎีกากำหนดค่าที่พ และวิชาที่พสำหรับคนไทย พ.ศ.
2485 พระราชบัญญัติว่าด้วยชนชาติศัตรู พ.ศ. 2485 เป็นต้น

ข. การใช้กลไกทางกฎหมายเพื่อสนับสนุนสัญลักษณ์เชิงความเป็นสมัยใหม่

เพื่อให้การปลูกฝังความเชื่อใหม่ โดยการสร้างพื้นฐานทางวัฒนธรรมใหม่ที่ต่าง
ไปจากพื้นฐานทางวัฒนธรรมในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นไปอย่างรวดเร็ว และมีผลบังคับ
ป้องกันการขัดแย้งและต่อต้าน รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงกำหนดมาตรการต่าง ๆ
ในทางวัฒนธรรมโดยออกเป็นกฎหมายต่าง ๆ ควบคุมไปกับการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ
เพื่อเป็นองค์กรที่คอยดูแลสอดส่องวัฒนธรรมใหม่ของชาติ ให้ได้รับการปฏิบัติตามอย่างทั่วถึง
การบังคับดังกล่าวครอบคลุมทั้งชีวิตและจิตใจของประชาชน จึงมีผู้วิจารณ์ว่า ระบอบการ
ปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นเผด็จการเบ็ดเสร็จที่ควบคุมวิถีชีวิตของคน
ทุกอย่าง ที่สำคัญคือ "การตราพระราชบัญญัติวัฒนธรรม"

รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ตราพระราชบัญญัติวัฒนธรรมขึ้นครั้งแรกใน
ประวัติศาสตร์ไทย เพื่อให้การปฏิบัติตามวัฒนธรรมใหม่ มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถลงโทษได้
และยังให้ค่านาจารรัฐบาลจากพระราชบัญญัติ ออกพระราชกฤษฎีกาเพื่อกำหนดวัฒนธรรม ซึ่ง
ประชาชนไทยจักต้องปฏิบัติตามอีกหลายฉบับ ที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของบุคคลในทุก ๆ
ด้าน ดังนั้น จึงมีผู้เรียกการสร้างชาติให้เป็นสมัยใหม่ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่าเป็น
"การปฏิวัติวัฒนธรรม" (แถมสุข นุ่มนนท์ 2521 : 15-16) โดยเรียกการปรับปรุง
วัฒนธรรมในระยะแรกที่เป็นการศึกษาประชาชนโดยรัฐนิยม (พ.ศ. 2481-2484) ว่า
"การปฏิวัติวัฒนธรรมแบบก่อน" และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2485-2487) คือ การออก
กฎหมายมาบังคับต่าง ๆ ว่า "การปฏิวัติวัฒนธรรมแบบแข็ง"

กฎหมายเกี่ยวกับวัฒนธรรมในลักษณะต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้คือ

- 1) พระราชบัญญัติวัฒนธรรมมีทั้งสิ้น 5 ฉบับ คือ
  - ฉบับที่ 1 พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2483
  - ฉบับที่ 2 พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช

ฉบับที่ 3 พระราชบัญญัติบำรุ้งวัฒนธรรมแห่งชาติ (ฉบับที่ 3) พุทธศักราช 2485

ฉบับที่ 4 พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485

ฉบับที่ 5 พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2486

2) พระราชกฤษฎีกาซึ่งออกบังคับใช้ตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรม มีดังนี้

ฉบับที่ 1 พระราชกฤษฎีกากำหนดวัฒนธรรมซึ่งประชาชนไทยจักต้องปฏิบัติ ตาม พุทธศักราช 2484

ฉบับที่ 2 พระราชกฤษฎีกากำหนดวัฒนธรรมซึ่งประชาชนชาวไทย จักต้องปฏิบัติตาม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2485

ฉบับที่ 3 พระราชกฤษฎีกากำหนดวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485

ฉบับที่ 4 พระราชกฤษฎีกาวางระเบียบปฏิบัติของคนต่างด้าวเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485

ฉบับที่ 5 พระราชกฤษฎีกากำหนดวัฒนธรรมเกี่ยวกับการแสดงละคร พุทธศักราช 2485

3) พระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องด้วยเรื่องวัฒนธรรม แต่ไม่ได้ใช้ชื่อว่าพระราชบัญญัติวัฒนธรรม มีดังนี้

พระราชบัญญัติชื่อบุคคล พุทธศักราช 2484

พระราชบัญญัติสาธารณสุข พุทธศักราช 2484

พระราชบัญญัติระเบียบแบบกรรมการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2486

พระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนดส่งเสริมการรู้หนังสือ พุทธศักราช 2486

พระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนดแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ 5 และ บรรพ 6 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พุทธศักราช 2477 พุทธศักราช 2486

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484

พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2486

นอกจากนี้ ยังกำหนดการบังคับให้มีการปฏิบัติตามวัฒนธรรมใหม่ในรูปแบบอื่น ๆ อีกเช่น ออกประกาศเป็นคำสั่งชกชวน กอสำนักงานนายกรัฐมนตรี ประกาศสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ และ กฏกระทรวง (บุปผา หิพย์สภาพกุล 2528 : 30-34)

ส่วนการสนับสนุนสัญลักษณ์เชิงบารมีส่วนตัวของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้นไม่ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการบังคับโดยตรงตามกฎหมาย แต่ก็มีความพยายามที่จะให้ประชาชน เคารพรูปผู้นำและประดับรูปผู้นำ

2. การให้หน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะกรมโฆษณาการ

หน่วยงานนี้เป็นหน่วยงานที่เกิดขึ้นเพื่อรองรับการประชาสัมพันธ์ของรัฐโดยตรง หน้าที่ที่เผยแพร่อุดมการณ์ต่าง ๆ ของรัฐ เช่น อุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยม อุดมการณ์ ชาตินิยม ตลอดจนนโยบายเกี่ยวกับวัฒนธรรมต่าง ๆ (ดู สุวิมล พลจันทร์ 2531) รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้หน่วยปาฐกถาซึ่งเป็นหน่วยงานที่สำคัญของกรมโฆษณาการออก เผยแพร่อุดมการณ์ของรัฐธรรมนุญอย่างต่อเนืองทั้งประชาติปไตยและการสร้างชาติ มีการ แจกภาพรัฐธรรมนูญ อธิบายตัวรัฐธรรมนูญพร้อมแจกหนังสือกระทู้ถามของคู่แทนราษฎร ต่อมา ได้เพิ่มเนื้อหาในส่วนของนโยบายสร้างชาติ เนื้อหาปาฐกถาก็เป็นเรื่องรัฐนิยม รวมทั้งกฎ ระเบียบต่าง ๆ ที่สภาวัฒนธรรมกำหนดขึ้น เอกสารที่แจกก็เป็นภาพของผู้ปฏิบัติตามรัฐนิยม หรือภาพรัฐนิยมที่กรมโฆษณาการจัดทำขึ้น รวมทั้งการเปิดเพลงที่เกี่ยวกับรัฐนิยม ความ สามัคคี และความเสียสละ เป็นต้น มีการจัดนิทรรศการแสดงผลงานของรัฐบาลเพื่อให้ ประชาชนสนับสนุนรัฐบาลมากขึ้น

นอกจากนี้กรมโฆษณาการยังมีบทบาทในการโฆษณาชวนเชื่อเกี่ยวกับผู้นำ เช่น ส่งหน่วยปาฐกถาออกไปชี้แจงให้ประชาชนได้รู้ถึงนโยบายของรัฐ พิมพ์ภาพผู้นำออกเผยแพร่ เผยแพร่สุนทรพจน์และคำปราศรัยผู้นำในโอกาสต่าง ๆ ส่งเสริมรายการสนทนนาย มั่น-นายคง ที่ออกกระจายเสียงทุกวัน เพื่อสร้างภาพพจน์ของผู้นำต่อประชาชน

โดยเหตุที่กรมโฆษณาการเป็นหน่วยงานสำคัญที่รัฐบาลตั้งขึ้นมาเฉพาะ เพื่อ เผยแพร่อุดมการณ์และนโยบายของรัฐ จึงทำให้การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองของรัฐบาลและ คุ้ปกครองเป็นไปด้วยความสะดวกยิ่ง เพราะสามารถควบคุมกลไกในการสื่อสาร (สื่อมวลชน)

ไว้ได้ โดยเฉพาะวิทยุกระจายเสียงภายใต้การควบคุมของกรมโฆษณาการ ที่กลายเป็น
 กระบอกเสียงของรัฐบาล สำหรับประสิทธิภาพของวิทยุในการใช้เป็นสื่อเพื่อโฆษณา
 รัฐบาลได้เล็งเห็นประโยชน์ดังกล่าวจากกรณีการปราบกบฏบวรเดชที่ได้รับผลสำเร็จ เพราะ
 การใช้วิทยุเป็นเครื่องมือในการโฆษณา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลประสบความสำเร็จ
 ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเรียกว่า "ยุคทองแห่งวิทยุกระจายเสียง" จึงมี
 นโยบาย "ใช้วิทยุเป็นเครื่องมือในการโฆษณา โดยขยายงานให้กว้างขวางออกไปกว่าเดิม
 คิดทำเครื่องรับขึ้นเองในเมืองไทย ขายด้วยราคาเยอะเยว่ และไปติดตั้งให้ถึงบ้าน จะ
 พยายามให้ทุก ๆ หมู่บ้านมีเครื่องรับวิทยุเป็นของตัวเอง ๗ ๗ ทำเลประชุมชน จะส่งเสริม
 ให้มหาชนรักและชอบเครื่องรับวิทยุ เพื่อเผยแพร่ให้มากที่สุด ๆ หัวอณาจักร" (กจช., (2)
 สร.0201.18 2/4 ปีที่ 1 "สำนักงานโคสนาการคิดและตัดข่าวหนังสือพิมพ์" มี.ย. 2481-
 29 มี.ค. 2489)

กรมโฆษณาการได้มีบทบาทสำคัญในการนำบทความและข้อเขียนต่าง ๆ ของผู้
 ทรงคุณวุฒิและบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลมาเผยแพร่ทางวิทยุกระจายเสียงเพื่อปลุกเร้า และ
 ถ่ายทอดความคิดความเชื่อต่าง ๆ ไปสู่ประชาชน นอกจากนี้ยังได้จัดพิมพ์เอกสารต่าง ๆ
 เช่น สุนทรพจน์ คำปราศรัย ของนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรี ตลอดจนรัฐมนตรีนอกเผยแพร่
 ด้วย (กจช., มท.2.2.11/16 "การพิมพ์แผ่นประกาศรัฐมนตรี 2485") รวมทั้ง การ
 ออกหนังสือพิมพ์พิเศษ เพื่อช่วยเผยแพร่นโยบายและการปฏิบัติงานของรัฐบาลต่าง ๆ

การปลุกเร้าประชาชนให้เกิดความสามัคคีในชาตินิยมนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม
 นิยมที่จะเขียนบทความเพื่อเผยแพร่สัญลักษณ์ชาตินิยมด้วยตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน
 ช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา (พ.ศ. 2484-2487) การเขียนบทความปลุกใจให้รักชาติ
 จอมพล ป. พิบูลสงคราม ใช้นามปากกาต่าง ๆ เช่น ออกไก่ 2175 สามัคคีไทย สามัคคีชัย
 หวังไทย และแม่สาย (เป็นนามปากกาที่มีความหมายให้ตื่นเกิด ตื่นขึ้นมาช่วยชาติ)

กรมโฆษณาการจะเป็นผู้นำบทความของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ออกเผยแพร่
 ทั้งการตีพิมพ์ และการออกวิทยุกระจายเสียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งรายการสนทนาทางวิทยุ
 "นายมัน คู่ชาติ และนายคง รักไทย" ซึ่งถือได้ว่าเป็นกระบอกเสียงประจำตัวจอมพล ป.
 พิบูลสงคราม ที่จะทำการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อผู้นำโดยเฉพาะ จึงกล่าวได้ว่า รายการ
 สนทนา "มัน-คง" กลายเป็นสัญลักษณ์ประจำตัวอย่างหนึ่งของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

รายการนี้ได้ออกอากาศกระจายเสียงทุกวันในเวลาประมาณ 1 ชั่วโมง ตั้งแต่ พ.ศ. 2482 โดยมีพระราชธรรมนิเทศน์ รับบทพูดเป็น นายมัน ชูชาติ และนายคงศักดิ์ ขำศิริ รับบทพูดเป็นนายคง เมื่อเกิดเหตุการณ์กรณีสหภาพอินโดจีนกับฝรั่งเศส จึงทำให้รายการนี้น่าสนใจและมีบทบาทมากขึ้น ในการปลุกเร้าชาตินิยมและลัทธิเชื้อผู้นำ ตลอดจนการโจมตีฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามมหาเอเชียบูรพา จอมพล ป. พิบูลสงคราม เอง ก็นิยมที่จะส่งบทความและข้อคิดเห็นต่าง ๆ มาให้อ่านออกอากาศทางรายการนี้เป็นประจำ เช่น รายการสนทนา 9 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ได้พูดถึงสำสันนายกรัฐมนตรี โดยเน้นเรื่อง "ความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ เป็นยอดชีวิต" (ดูรายละเอียดใน กจช., (2) สร.0201.18.1 "บทสนทนานายมัน ชูชาติ - นายคง รักไทย 2484-2487") ดังนั้น รายการสนทนา "มัน-คง" จึงเป็นเครื่องมือส่วนตัวของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการใช้สัญลักษณ์เพื่อเผยแพร่ความเชื่อชาตินิยม ที่ผู้ปกครองต้องการ

รายการสนทนาทางวิทยุ "นายมัน-นายคง" ก็มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่วัฒนธรรมสมัยใหม่ด้วยเพราะได้กลายเป็นเครื่องมือในการโฆษณาชวนเชื่อของผู้นำ เพื่อชักจูงและปลุกเร้าผู้ฟังให้คล้อยตามนโยบายของรัฐบาลและผู้นำจากหลักฐานที่ปรากฏ (บทสนทนาตั้งแต่ 14 กันยายน พ.ศ. 2484 ถึง 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2487) พบว่าเนื้อหาสาระในบทสนทนาของรายการไม่มีการเน้นเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ ในการพูดครั้งหนึ่ง ๆ จะพูดหลายเรื่องปนกันไปตามสถานการณ์บ้านเมืองในขณะนั้น เช่น ภาวะสงครามหรือพูดโจมตีฝ่ายสัมพันธมิตร แต่ก็จะมีการโยงหรือประสานเรื่องต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อนำมาสู่นโยบายของรัฐบาลและผู้นำ ซึ่งกล่าวกันว่าพูดไปตามบทที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเขียนส่งมาให้ใน "ช่องเหลือ" เช่น บทความต่าง ๆ หรือให้พูดในสิ่งที่ผู้นำต้องการให้นั้นเป็นพิเศษ ดังนั้นเนื้อหาสาระของหลายรายการจึงครอบคลุมทุกประเด็น อันเป็นหลักนโยบายของผู้นำและรัฐบาลในขณะนั้น นับว่าเป็นการปลุกเร้าและโฆษณาชวนเชื่อให้ประชาชนมีความคิดความเชื่อตามผู้นำและรัฐบาล เช่น การสร้างชาติทั้งในด้านเศรษฐกิจ (การประกอบอาชีพต่าง ๆ การทำมาหากินในที่กว้างว่างเปล่า) และการปฏิบัติตามวัฒนธรรมใหม่ (การปรับปรุงตัวอักษร การแต่งกาย การสวมหมวก การเลิกกินหมาก ฯลฯ) เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าในการพูดแต่ละครั้งจะมีการแทรกความคิดเห็นส่วนตัวลงไปด้วยเพื่อสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลและยกย่องจอมพล ป. พิบูลสงคราม เช่น "ฟัง คิด เชื่อตามผู้นำ" ที่สำคัญคือเสนอให้มีการพูดคำว่า "พิบูลสวัสดิ์" เมื่อ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2485 (ตรงกับวันคล้ายวันเกิดจอมพล ป. พิบูลสงคราม)

3. การเผยแพร่หรือใช้สัญลักษณ์โดยองค์กรอื่น ๆ ของรัฐ หมายถึง การใช้
 กลไกอำนาจรัฐเพื่อเผยแพร่การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองต่าง ๆ ให้ได้ผลอย่างรวดเร็วเป็น
 ไปตามเป้าหมายที่ตั้งการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัญลักษณ์เชิงความเป็นสมัยใหม่

หน่วยงานที่รับผิดชอบในการเผยแพร่วัฒนธรรมสมัยใหม่ของรัฐบาลมีหลายหน่วย-
 งาน คือ สำนักนายกรัฐมนตรี สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ (28 กันยายน พ.ศ.2485) กระทรวง
 มหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข กรมศิลปากร ราชบัณฑิตยสถาน
 วรรณคดีสมาคม สโมสรวัฒนธรรมหญิง เป็นต้น

รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ใช้ความพยายามที่จะเผยแพร่วัฒนธรรมหรือ
 สัญลักษณ์เชิงความเป็นสมัยใหม่ ไปยังภูมิภาคต่าง ๆ โดยตั้งคณะกรรมการวัฒนธรรมประจำ
 จังหวัดขึ้น มีการอบรมข้าราชการในภูมิภาค กำนัน ผู้ใหญ่บ้านให้ได้รับความรู้ด้านวัฒนธรรม
 เพื่อไปสั่งสอนลูกบ้าน โดยสภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้จัดพิมพ์ประมวลกฎหมายวัฒนธรรม
 คำชักชวน และประกาศของทางราชการ แจกจ่ายเผยแพร่ด้วย นอกจากนี้ยังมีคำสั่งให้
 ข้าราชการปฏิบัติเจตจำนงที่ดีแก่ประชาชนในการปฏิบัติตามวัฒนธรรมใหม่ (ดูรายละเอียด
 ใน กจช., มท. 5.9. "การส่งเสริมวัฒนธรรม รัฐนิยม" 2477-2484)

มีการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่พิเศษเฉพาะกิจออกตรวจตราให้มีการปฏิบัติตามวัฒนธรรม
 ใหม่ ขอร้องให้ประชาชนช่วยกันสอดส่อง และรายงานให้ทางการทราบว่ามีปฏิบัติตาม
 หรือไม่และยังขอกำลังจากยุวชนทหารให้ช่วยกันกวาดล้างวัฒนธรรมของประชาชนอีกด้วย โดยมี
 "คำสั่งของนายกรัฐมนตรี ให้ยุวชนทหารช่วยกวาดล้างประชาชนให้มีการปฏิบัติตามพระราช
 บัญญัติบำรุงวัฒนธรรมและรัฐนิยม" (กจช., (3) สร.0201.55/11 "ส่งยุวชนออกช่วยใน
 การกวาดล้างวัฒนธรรม" 24 มี.ค.-15 พ.ค. 2485)

สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ก็ได้ทำหน้าที่เร่งรัดให้ประชาชนปฏิบัติตามนโยบาย
 วัฒนธรรมใหม่อย่างกว้างขวาง เป็นองค์กรกลางที่ทำหน้าที่ส่งเสริมวัฒนธรรมของชาติ
 โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานกรรมการ สภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้สร้างผลงานด้วย
 ความเด็ดขาดรวดเร็ว แบบสายฟ้าแลบ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคมไทยอย่างไม่
 เคยปรากฏมาก่อนเลย เพื่อที่จะสร้างให้สังคมไทยเป็นสังคมสมัยใหม่ภายใต้ระบอบการ
 ปกครองใหม่ ที่มีวัฒนธรรมเจริญเท่าเทียมอารยประเทศ โดยรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมของ
 วัฒนธรรมไทยเอาไว้และก็นำวัฒนธรรมตะวันตกมาใช้ด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวกับการเผยแพร่สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการมีธงผู้นำนั้น เจ้าหน้าที่กระทรวงต่าง ๆ ที่สำคัญคือ กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงศึกษาธิการ ตลอดจนผู้นำชุมชนต่าง ๆ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้อบรมและชี้แจงประชาชนให้รับรู้ถึงความสำคัญของการมีผู้นำและปฏิบัติตามผู้นำ เน้นว่า "ท่านผู้นำแห่งชาติเป็นมหาบุรุษของไทยในยุคปัจจุบันจะต้องเกิดทุนด้วยความเคารพบูชา"

หน่วยงานของรัฐตั้งแต่ระดับกระทรวงจนถึงหน่วยงานท้องถิ่น คือ ระดับหมู่บ้าน ได้รับคำสั่งตามขั้นตอนการบังคับบัญชา เพื่อปลูกฝังนโยบายต่าง ๆ ตามความคิดความเชื่อของผู้นำแก่ประชาชน ข้าราชการได้ถูกเน้นความสำคัญให้เป็นบุคคลตัวอย่างและเป็นต้นแบบที่ดีในนามของรัฐบาล คือ "ทำอย่างนายก" (ปรีศนีย์ เกศะบุตร 2529 : 25) โดยเฉพาะข้าราชการครูในฐานะที่มีหน้าที่ให้การศึกษากับเยาวชนของชาติ ได้รับการเน้นให้ถ่ายทอดความคิดเกี่ยวกับการเชื่อฟังคำสั่งของรัฐบาลและผู้นำ การเคารพและปฏิบัติตามรัฐนิยม การรักชาติ การเสียสละ แก่นักเรียน มีการปรับปรุงหลักสูตร เน้นว่าหน้าที่ของพลเมืองชั้นนี้ต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐบาล การไม่ปฏิบัติตามถือว่าเป็นพลเมืองเลว

4. การควบคุมหนังสือพิมพ์

พระราชบัญญัติการพิมพ์ พุทธศักราช 2484 ก็เป็นกลไกบังคับอย่างหนึ่งของรัฐบาล โดยการควบคุมหนังสือพิมพ์ให้เสนอข่าวที่สนับสนุนนโยบายและการกระทำต่าง ๆ ของรัฐบาล การควบคุมข่าวต้องผ่านการพิจารณาจากรัฐมนตรีมหาดไทย คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จึงเป็นกลไกควบคุมการไหลของข่าวสารที่จะนำไปสู่ประชากรกลุ่มต่าง ๆ ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน อันจะช่วยสนับสนุนผู้ปกครองและรัฐบาลให้มีความมั่นคง

รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ออกพระราชบัญญัติการพิมพ์ พุทธศักราช 2484 เพื่อควบคุมการเสนอข่าวการเมืองของหนังสือพิมพ์แก่ประชาชนให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสถานการณ์ของประเทศ โดยรัฐบาลได้อ้างภาวะสงครามโลกและอ้างว่า "มาตรฐานหนังสือพิมพ์ไทยยังไม่ดี" (กจช., (2) สร.0201.92.1/5 ปีที่ 2 "คำสัมภาษณ์ของนายกรัฐมนตรีแก่นักหนังสือพิมพ์ 2 สิงหาคม 2483") จึงจำเป็นต้องมีการควบคุมหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ให้เสนอข่าวในทิศทางที่สอดคล้องกับความต้องการของรัฐบาล ห้ามไม่ให้เอาข้อความในหนังสือพิมพ์ไปโฆษณาทางวิทยุ มีการตรวจข่าวก่อนโดยกรมโฆษณาการ

ร่วมกับกระทรวงมหาดไทย (โดยมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นประธาน) นอกจากนั้น รัฐบาลยังได้พยายามจำกัดจำนวนหนังสือพิมพ์ด้วย

“...เนื่องจากประเทศไทยอยู่ในภาวะสงคราม จึงจำเป็นต้องควบคุมการโฆษณาข่าวสารทุกชนิด... เพราะการแถลงความเห็นที่แตกแยกกันนั้น ย่อมเป็นภัยแก่การทำสงครามอย่างยิ่ง... จำต้องจำกัดจำนวนหนังสือพิมพ์ให้รัดกุมขึ้น...”
(สุธีรา สุขนิยม 2521 : 41)

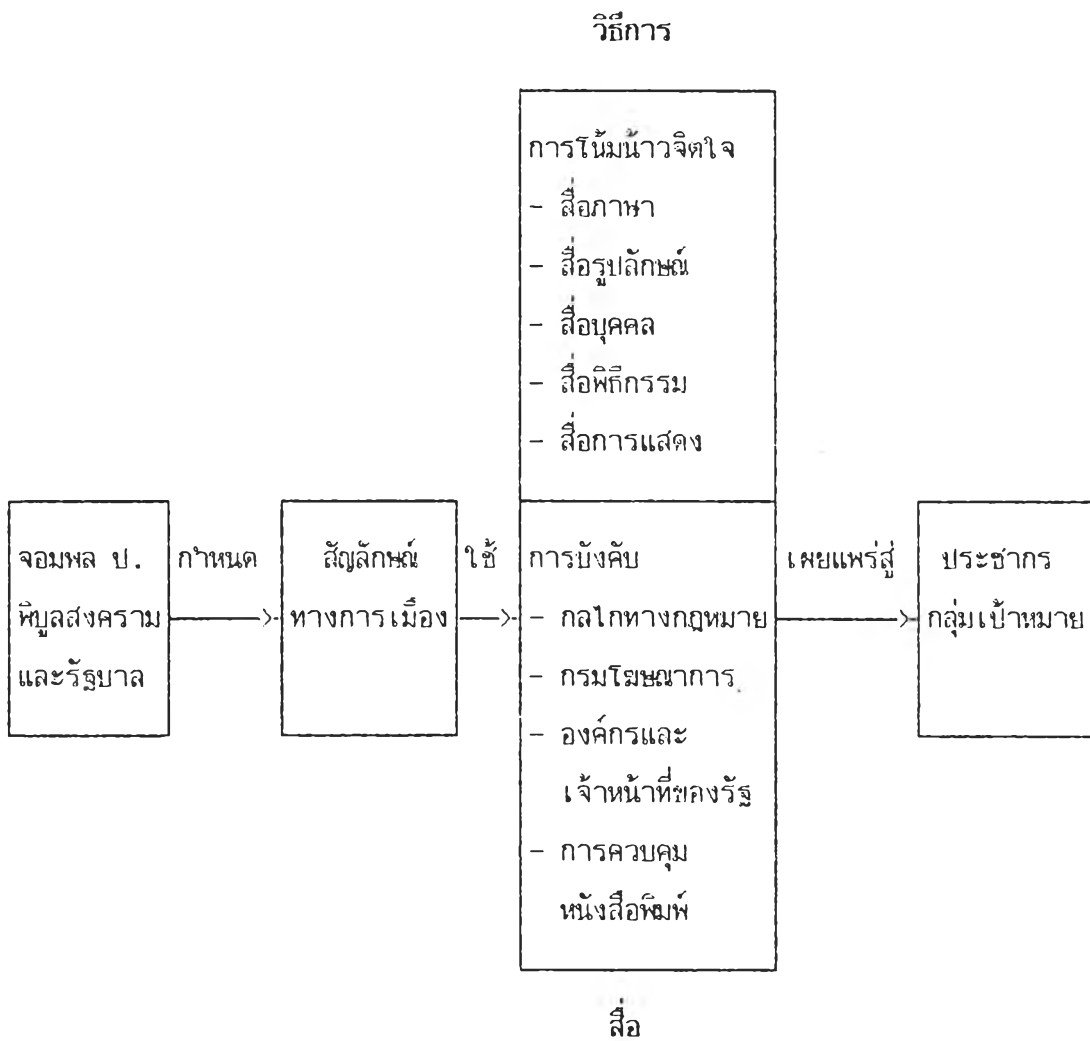
มาตรการจำกัดหนังสือพิมพ์นั้น นอกจากจะเป็นการควบคุมข่าวสารแล้วยังมีความหมายรวมถึงนโยบายการกีดกันคนจีนอีกด้วย คือ การปิดหนังสือพิมพ์จีน ดังนั้น หนังสือพิมพ์ข่าวการเมืองต่าง ๆ ในสมัยนี้จึงหุบเลิกไปหลายฉบับ คงเหลือหนังสือพิมพ์ภาษาไทย 10 ฉบับ ภาษาจีน 4-5 ฉบับ และภาษาลังกษเพียง 1 ฉบับ การที่รัฐบาลสามารถควบคุมหนังสือพิมพ์ได้ จึงทำให้การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองเงินไปโดยสะดวกยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการบังคับให้โฆษณาชวนเชื่อเกี่ยวกับตัวผู้นำ

วิธีการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองผ่านสื่อต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วสรุปได้ดังรูปที่ 6.1 หน้า 190

สรุป

กล่าวโดยสรุปวิธีการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองโดยเผยแพร่ผ่านสื่อหรือเครื่องมือต่าง ๆ ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น พบว่า มีการใช้วิธีโน้มน้าวจิตใจและการบังคับควบคุมกันไป แต่ได้มีการเน้นแต่ละวิธีการต่อสัญลักษณ์แต่ละรูปแบบต่างกันด้วย สัญลักษณ์ที่มีลักษณะหรือองค์ประกอบในเชิงอุดมการณ์ คือ สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยมและชาตินิยม จะเน้นการโน้มน้าวจิตใจมากกว่า เนื่องจากมีความเป็นนามธรรมสูง ประชาชนอาจเข้าใจได้ยาก จึงต้องหวังผลระยะยาว ในการกล่อมเกลายประชาชน โดยอาศัยสื่อต่าง ๆ ที่จะช่วยปลูกฝังอุดมการณ์ให้กับประชาชนทีละเล็กละน้อยอย่างสม่ำเสมอ ส่วนสัญลักษณ์เชิงความเป็นสมัยใหม่ และสัญลักษณ์เชิงบารมีส่วนตัวของผู้นำอาจจำเป็นต้องอาศัยมาตรการบังคับเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จอย่างรวดเร็ว เพราะเป็นสิ่งที่สามารถเข้าใจได้

ง่าย และทำได้ง่ายกว่าการบังคับในด้านอุดมการณ์ทางการเมือง ค่อนข้างก็ตาม การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองจะมีประสิทธิภาพเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ อีกด้วย อันได้แก่ สถานการณ์ บริบทของสังคมและกลุ่มเป้าหมาย ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

รูปที่ 6.1 วิธีการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองโดยผ่านสื่อต่าง ๆ

ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการกำหนดรูปแบบสัญลักษณ์ทางการเมือง และการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง

การกำหนดรูปแบบของสัญลักษณ์ทางการเมืองและการใช้นั้นถ้าสามารถเป็นไปได้ อย่างสะดวก รวดเร็ว สัมเหตุสมผล โดยที่ผู้ถูกกระทำ คือ กลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ เกิดการยอมรับอย่างสมัครใจ ทั้งที่อาจรู้สึกตัวหรือไม่ก็ตาม ย่อมแสดงให้เห็นว่า ในการมีปฏิสัมพันธ์กันทางสังคมโดยอาศัยสัญลักษณ์เป็นทั้งตัวสาร (message) และสื่อ (media) เพื่อถ่ายทอดความคิด ความเชื่อต่อกันนั้น ผู้ส่งสาร (ผู้ปกครอง) สามารถมีอิทธิพลเหนือผู้รับสาร (ประชากรที่เห็นกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ) ได้โดยที่กลุ่มเป้าหมายไม่อาจรู้ตัวและไม่เกิดความ รู้สึกต่อต้าน นั่นคือ ผู้ปกครองสามารถอาศัยปัจจัยหรือตัวแปรบางอย่างมาเป็นตัวช่วยให้กระบวนการใช้สัญลักษณ์ของผู้ปกครองนั้นมีความผสมกลมกลืนกันอย่างสนิท โดยที่ผู้ใต้ปกครอง เกิดความเห็นพ้องต้องกัน (consensus) และยินยอมปฏิบัติตามกัน (conformity) อย่างไม่มีข้อสงสัย (unquestionable)

ปัจจัยหรือตัวแปรที่ใช้เป็นกรอบในการวิจัยครั้งนี้ว่าน่าจะมีผลต่อการกำหนดรูปแบบ และการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองให้เหมาะสมและสอดคล้องกันมีดังนี้

1. สถานการณ์
2. บริบทของสังคม
3. กลุ่มเป้าหมาย

สถานการณ์

กนก วงษ์ตระหง่าน (2528 : 331-333) ได้ชี้ให้เห็นว่า สถานการณ์นั้นมีความสำคัญมากทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเมืองไทย ซึ่งเป็นเรื่องในช่วงชิงอำนาจและการต่อสู้ของชนชั้นต่าง ๆ ด้วยการช่วงชิงและจัดการกับสถานการณ์ในทันทีจะผลักดัน ให้สถานการณ์นั้นเห็นไปตามที่ตนต้องการ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าในการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองนั้น ผู้นำหรือผู้ปกครอง ซึ่งเป็นผู้กระทำหลัก (actor) ในทางการเมือง จำเป็นต้องอาศัยสถานการณ์เป็นปัจจัยสนับสนุนด้วย เพื่อให้การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

สถานการณ์แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือสถานการณ์ทั่วไปและสถานการณ์เฉพาะ

สถานการณ์ทั่วไป เป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นตามกระแสของสังคมเป็นหลัก กล่าวคือ ภายใต้กระบวนการของสังคมมีปัจจัยต่าง ๆ ที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคม เช่น ระบบ ความคิดและคุณค่าของคนในสังคมเองในขณะนั้น ดังนั้นสถานการณ์ทั่วไปจึงเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากความคิดและคุณค่าของคนในสังคมที่ทำให้เกิดสถานการณ์เช่นนั้น ซึ่งในการวิจัยนี้จะเรียกว่า "บริบทสังคม"

สถานการณ์เฉพาะ เกิดขึ้นได้ทั้งจากการสร้างขึ้นของผู้กระทำทางการเมืองและเกิดจากผลที่ตามมาของสถานการณ์ทั่วไป ซึ่งจะมีลักษณะชั่วคราว คือ เปลี่ยนแปลงได้ง่ายและรวดเร็วซึ่งทำให้เข้าใจการเมืองได้ยากลำบาก เพราะไม่สามารถจะเข้าใจความหมายของปัจจัยหรือตัวแปรต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้สถานการณ์เฉพาะนั้นได้ครบถ้วนภายใต้ข้อจำกัดของเวลา ดังเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า การจัดการทางการเมืองของไทยมีลักษณะเป็นการจัดการกับสถานการณ์ เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นในแต่ละวันอยู่มาก การจัดการกับสถานการณ์ในแง่หนึ่งก็คือ การสร้างสถานการณ์ใหม่ในตัวเองด้วย

กล่าวโดยสรุป สถานการณ์ก็คือ สภาพแวดล้อมทางการเมืองต่าง ๆ ที่ผู้กระทำทางการเมืองภายในระบบการเมืองหนึ่ง ๆ ต้องเผชิญอยู่ในขณะหนึ่ง ซึ่งผู้กระทำทางการเมืองที่ฉลาดย่อมจะต้องรู้จักที่จะจัดการ (manipulate) กับปัจจัยหรือตัวแปรต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมให้เกินประโยชน์ต่อฝ่ายตนในการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

ในการวิเคราะห์การใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง สมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481-2487) อาจแบ่งสถานการณ์ที่ใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ได้ 2 ประเภท ตามปรากฏการณ์ทางการเมืองในขณะนั้น

1. สถานการณ์ภายนอก

สถานการณ์ภายนอก หมายถึง สถานการณ์ที่เกิดขึ้นภายนอกประเทศ แต่ได้มีผลกระทบต่อระบบการเมืองภายในเนื่องจากกระแสของระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ สถานการณ์ภายนอกดังกล่าว คือ การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อ

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ขึ้นบริหารประเทศได้ไม่นานสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้านยุโรปก็เกิดขึ้น สืบเนื่องมาจากเยอรมันเข้าโจมตีโปแลนด์ เมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2482 จึงทำให้อังกฤษและฝรั่งเศสประกาศสงครามกับเยอรมัน ในวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2482 ดังนั้นสงครามจึงแผ่ขยายไปทั่วยุโรปในเวลาอันรวดเร็ว ซึ่งต่อมาได้ขยายตัวมาทางภาคพื้นเอเชีย โดยมีญี่ปุ่นเป็นแกนนำ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในฐานะผู้นำประเทศก็ตระหนักดีถึงภัยของสงครามโลกนี้ ซึ่งส่งผลกระทบต่อประเทศไทยในเวลาต่อมา ดังจะเห็นได้จากการกล่าวคำปราศรัยต่อประชาชนของนายกรัฐมนตรี เมื่อ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2482 "เดือนให้ประชาชนเตรียมตัวรับสถานการณ์สงคราม โดยรักษาความเย็นกลางของประเทศ รู้จักพึ่งตัวเองทางเศรษฐกิจ" (คำปราศรัยของนายกรัฐมนตรีกล่าวแก่ปวงชนชาวไทยทางวิทยุกระจายเสียงในโอกาสที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก 10 ธันวาคม พ.ศ. 2482) ซึ่งนำไปสู่การประกาศ "นโยบายการสร้างชาติ" ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเตรียมรับมือกับสถานการณ์ของสงครามโลกที่อาจมีผลกระทบต่อประเทศไทย ด้วยการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองขึ้นภายในชาติ และเพื่อยกฐานะความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของไทยให้ทัดเทียมอารยประเทศในขณะนั้น อันอาจเป็นการเตรียมตัวเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเมื่อกองทัพสงครามมาถึง

เมื่อญี่ปุ่นยกพลขึ้นบก ขอบเขตผ่านประเทศไทยในปลายปี พ.ศ. 2484 ทำให้ไทยต้องให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่น และนำมาสู่ประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร เมื่อ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 ดังนั้นจากสถานการณ์ภายนอกประเทศจึงดึงมาสู่เรื่องการเมืองภายใน

2. สถานการณ์ภายใน

สถานการณ์ภายในเป็นเรื่องของความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศที่สืบเนื่องและเป็นปัญหาเรื้อรังมาตลอดนับแต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จอมพล ป. พิบูลสงครามเองก็ตระหนักดีถึงความไม่มีเสถียรภาพของรัฐบาลในระบอบใหม่ ดังที่ได้กล่าวว่าเป็น "ภัยที่แลไม่เห็น" หรือ "ภัยของรัฐธรรมนูญ" จึงได้พยายามหาทางที่จะรักษาอำนาจทางการเมืองของตนไว้ด้วยการสร้างความชอบธรรมและหาความสนับสนุนจากประชาชนทั่วไปวิธีการที่เลือกใช้คือ การกระทำที่เรียกว่า "การใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง" ซึ่งอาจเป็นไปโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตามแต่เมื่อใช้กรอบของสัญลักษณ์มาวิเคราะห์ จึงเรียกการกระทำเหล่านั้นว่า "การใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง" เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้า

บริหารประเทศก็ได้รับดำเนินการกวาดล้างศัตรูทางการเมืองขนานใหญ่ นับว่าเพื่อปราบให้
สิ้นหนวาก ซึ่งรู้จักกันในนาม "คดีกบฏ พ.ศ. 2482" ผลปรากฏว่ากลุ่มต่อต้านทางการเมือง
สงบไปพักหนึ่ง ไม่ปรากฏว่ามีวิกฤตการณ์ทางการเมืองดังเช่น กบฏบวรเดชในสมัยรัฐบาล
พระยาพหลพลพยุหเสนา อีกเลย แต่อย่างไรก็ตาม หลังต่อต้านจากระบอบเก่า และฝ่าย
ค้านรัฐบาลก็ยังคงเป็นพลังแฝงหรือภัยมืดที่จ่อมผล ป. พิบูลสงคราม ไว้ใจไม่ได้ สำหรับ
หลังต่อต้านจาก ส.ส.ฝ่าย ค้านจอมพล ป. พิบูลสงครามเองไม่กลัวเท่าใดนักเพราะเชื่อ
ว่าตนสามารถควบคุมสภาได้ ดังเช่นได้มีการยึดทะเลาะทะเลาะกาลรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2475 อีก
10 ปี เพื่อ "ความปลอดภัยของระบอบประชาธิปไตยและคณะราษฎร ผู้ริเริ่มการปกครอง
ระบอบประชาธิปไตย" (พระราชดำติ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2483) นอกจากนั้น ยังมีกำลัง
ทหารสนับสนุนอีกด้วย เพราะจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกลาโหม
ด้วย สิ่งที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเองไม่ไว้ใจ คือ การกลับมาของกลุ่มนิยมเจ้า และ
ขุนนางเก่าที่พยายามจะร่วมมือกับคณะผู้ก่อการบางคน ซึ่งเป็น "หอกข้างแคร่" ของจอมพล
ป. พิบูลสงคราม มาตลอด ดังที่ได้มีคำกล่าวพาดพิงถึงเสมอ

ความหวาดระแวงดังกล่าวได้ส่อเค้าเป็นความจริง เมื่อจอมพล ป. พิบูล-
สงคราม ประกาศร่วมมือกับญี่ปุ่น และต่อมาได้ประกาศสงครามกับอังกฤษและอเมริกา จึง
เกิดมีกลุ่มที่ต่อต้านญี่ปุ่นและจอมพล ป. พิบูลสงคราม เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2485 เรียกว่า ขบวนการ
เสรีไทย อันเป็นการชนิกกำลังกันระหว่างกลุ่มการเมืองภายใน ได้แก่ กลุ่ม ส.ส.อีสาน
ซึ่งเป็นฝ่ายค้าน เช่น นายเตียง ศิริขันธ์ กลุ่มต่อต้านภายในกลุ่มขุนนางระบอบใหม่โดยหมื่นนาย
ปรีดี พนมยงค์ เป็นแกนนำเพราะไม่พอใจนโยบายต่าง ๆ ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม
เช่น การใช้อำนาจเผด็จการ พยายามรวมอำนาจเข้าสู่ตนแต่ผู้เดียว และการให้ความสำคัญ
ร่วมมือกับญี่ปุ่น เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มต่อต้านจากพวกเจ้านิยม เช่น ม.ร.ว. เสนีย์
ปราโมช (ดูผลงานการวิจัยของ สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ 2532 : บทที่ 2, 3) จอมพล ป.
พิบูลสงครามเองก็ตระหนักดีถึงปัญหาดังกล่าว ดังที่เคยกล่าวมาว่า "ศัตรูอยู่ในมุ้งเดียวกัน"

จากสถานการณ์ทั้งภายนอกและภายในดังกล่าว ได้มีส่วนให้จอมพล ป.
พิบูลสงคราม ต้องดำเนินนโยบายต่าง ๆ เพื่อสร้างความมั่นคง และความชอบธรรมให้กับ
ระบอบการปกครองของตนอย่างเร่งด่วน โดยการใช้ความสามารถ "จัดการ" กับสถานการณ์
ที่เกิดขึ้นให้เป็นประโยชน์ต่อการรักษาอำนาจทางการเมืองของตน โดยได้มีการกระทำ
ต่าง ๆ ที่เรียกว่า "การใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง" ดังที่ได้วิเคราะห์มาแล้ว ซึ่งอาจ

กล่าวได้ว่าเป็นการ "ฉวยโอกาส" หรือ "การบังเอิญ" ก็ได้ อันสอดคล้องและเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่พอดี

แต่เมื่อกิจการจาก "ระบบคิด" ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นผู้นำซึ่งขึ้นสู่ระบอบการปกครองใหม่ว่า จำเป็นต้องสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบของตน จึงต้องหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อธำรงรักษาระบอบใหม่ภายใต้การปกครองของตนให้ดำรงอยู่ต่อไปได้ เช่น ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ได้พยายามเน้นความคิด ความเชื่อเรื่องรัฐธรรมนูญให้เป็นที่ยอมรับในหมู่ประชาชนว่า เป็นสัญลักษณ์ใหม่ที่มาแทนที่สถาบันพระมหากษัตริย์อันเป็นแหล่งที่มาของอำนาจเดิม โดยเน้นให้เห็นว่า "รัฐธรรมนูญมีความศักดิ์สิทธิ์" ก่อให้เกิดผลดีต่อประเทศชาติและประชาชนอย่างไร ดังปรากฏในคำปราศรัยและสุนทรพจน์ต่าง ๆ มีการกระทำต่าง ๆ เพื่อปกป้องรัฐธรรมนูญอย่างยิ่งยวด ในขณะที่เดียวกันก็พยายามทำลายความนิยมหรือศรัทธา ความเชื่อ เกี่ยวกับพวกเจ้าให้ประชาชนในระบอบใหม่หมดความศรัทธา และหันมาให้ความสนับสนุนการปกครองในระบอบใหม่ ดังนั้น จึงพอจะกล่าวได้ว่า การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองในระยะแรกของคณะราษฎร และจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2481) เห็นไปอย่างตั้งใจได้มีการกำหนดรูปแบบของสัญลักษณ์ที่ใช้ไว้ก่อน คือ "รัฐธรรมนูญ" เพื่อเป็นสื่อหรือตัวแทนในการสร้างความเชื่อให้กับประชาชนใหม่

ต่อมาในภายหลังเมื่อกพบว่า การพยายามปลูกฝังสัญลักษณ์ใหม่ คือ "รัฐธรรมนูญ" ไม่ประสบผลสำเร็จ จึงได้มีการเปลี่ยนรูปแบบใหม่ของสัญลักษณ์ เมื่อประจวบเหมาะกับการสถาปนาของสงครามโลกมาถึง จึงได้มีการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ในขณะนั้น คือ การฉวยโอกาสใช้สถานการณ์เป็นตัวเร้าเพื่อปลูกฝังสัญลักษณ์รูปแบบใหม่ คือ "ชาตินิยม" ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติโดยส่วนรวมจริง ๆ ดังปรากฏในเหตุการณ์การเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส แต่ในขณะเดียวกัน ก็อาจมีเป้าหมายแอบแฝงอื่น ๆ ตามมา เพื่อต่อต้านเจ้านายหรือระบอบเก่าด้วย เพื่อให้มีความต่อเนื่องจากความพยายามที่ได้เคยทำมานับแต่ได้มีการใช้ "สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญ" การกระทำดังกล่าวแม้ไม่ปรากฏโดยชัดแจ้ง แต่ก็สามารถตีความตามนัย (significance) ของสัญลักษณ์ที่ปรากฏได้ว่า มีความหมายที่สอดคล้องและต่อเนื่องจากเจตนารมณ์ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ต้องการทำลายความจงรักภักดีต่อระบอบเก่าให้หมดสิ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการสร้างสัญลักษณ์ใหม่ขึ้นมาแข่งขันกับสัญลักษณ์เดิม เพื่อให้สัญลักษณ์เดิมอ่อนกำลังลง

ในช่วงแรกระหว่างปี พ.ศ. 2481-2484 ทูตจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ใช้สถานการณ์ให้เป็นประโยชน์ต่อการสร้างความชอบธรรม และหาความสนับสนุนให้กับตัวเองและภายใต้ระบอบการปกครองใหม่อย่างมาก โดยอาศัยสถานการณ์สงครามโลกขณะที่ฝรั่งเศสกำลังเพลี่ยงพล้ำ และญี่ปุ่นกำลังมีแสนยานุภาพอยู่ในเอเชีย เพื่อเป็นตัวเร้าในการเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส ด้วยการปลุกเร้าความรู้สึกชาตินิยมเชิงสัญลักษณ์ในหมู่ประชาชนจนได้รับความสำเร็จในที่สุด อีกทั้งเป็นการสร้างชื่อเสียงและบารมีให้กับจอมพล ป. พิบูลสงครามอีกด้วย ซึ่งเป็นการสร้างความไว้วางใจทางการเมืองให้กับประชาชนว่าสามารถนำประเทศให้รอดต่อไปในสถานการณ์สงครามโลก แม้จะมีผู้วิจารณ์ว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการสร้างสถานการณ์ปลุกระดมมวลชนก็ตาม แต่ก็ได้ชี้ให้เห็นความสามารถของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่นำเอาสถานการณ์มาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างแยบยล

ผลสำเร็จของการใช้สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ชาตินิยมดังกล่าว อาจเป็นเพราะสอดคล้องกับความต้องการของคนทั้งหลาย ที่ต้องการได้ดินแดนคืนมาโดยได้มีการใช้สัญลักษณ์ชาตินิยมปลุกเร้าความรู้สึกของประชาชนอย่างรุนแรงให้โกรธแค้นการกระทำของฝรั่งเศส ในอดีตตลอดจนอยากเห็นไทยเริ่มมหาอำนาจดังที่เห็นมาในอดีต ด้วยการปลุกเร้าของผู้นำที่อาศัยสื่อประเภทต่าง ๆ ปลุกสำนึกของประชาชนให้เกิดความรักชาติ และภูมิใจในเกียรติประวัติของชาติที่เคยมีบรรพบุรุษที่กล้าหาญคอยปกป้องบ้านเมือง จากความสำเร็จดังกล่าวและเหตุการณ์ของสงครามโลกได้เปลี่ยนไป ไทยจำต้องร่วมมือกับญี่ปุ่นและประกาศสงครามต่อฝ่ายสัมพันธมิตร จึงนำไปสู่การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองอีกรูปแบบหนึ่ง ที่เปลี่ยนรูปจากชาตินิยม มาเป็นการสร้างชาติที่เน้นความเป็นสมัยใหม่ทางด้านวัฒนธรรมต่าง ๆ อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อนในสังคมไทย โดยอาศัยสถานการณ์เป็นตัวเร้า ให้เห็นว่ามี ความจำเป็นจะต้องทำเช่นนั้น เพราะอยู่ในภาวะจำเป็น เช่น นโยบายเศรษฐกิจที่พึ่งตนเอง แต่มีความหมายเป็นการกีดกันต่างชาติ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อกับความเป็นอยู่และชีวิตประจำวันของคนไทย ซึ่งน่าจะมีความหมายว่า เป็นการหันเหความสนใจของประชาชนจากเหตุการณ์การเมืองภายใน โดดยนำสัญลักษณ์ใหม่ ๆ มาเผยแพร่เพื่อสร้างจุดสนใจใหม่ให้กับประชาชน อาจกล่าวได้ว่าเป็นการใช้กลยุทธ์ทางการเมือง (political tactic)

การใช้สัญลักษณ์เชิงความเป็นสมัยใหม่ (ทางวัฒนธรรม) จึงเป็นรูปแบบใหม่ที่น่ามาใช้โดยแปรรูปมาจากสัญลักษณ์ชาตินิยมที่เคยได้รับความสำเร็จแล้ว การอ้างเหตุผลเพื่อให้เกิดความเจริญเทียบเท่าอารยประเทศ ดังเช่น ญี่ปุ่น และเพื่อไม่ให้ญี่ปุ่นดูถูกไทยว่าเป็นชาติป่าเถื่อนก็น่าจะเป็นจริงตามนั้น แต่เมื่อพิจารณาในกรอบของการใช้สัญลักษณ์

ทางการเมือง พบว่า มีเป้าหมายแอบแฝงอยู่ด้วย ซึ่งอาจเป็นการถือโอกาสก็ได้ กล่าวคือ การกระทำดังกล่าวหลายประการมีลักษณะของการต่อต้านเจ้านายอยู่ด้วย เพื่อเป็นการลบล้างคติความเชื่อเกี่ยวกับระบอบเดิมให้หมดไป เป็นการสร้างพื้นฐานทางวัฒนธรรมและระบบค่านิยมใหม่ให้ กับ "ประเทศไทย" แทน "ประเทศสยาม" เช่น การยกเลิกประเพณีเดิมบางอย่างที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำต่ำสูงในสังคมหรือแสดงให้เห็นถึงการแบ่งชั้นวรรณะพยายามยกเลิกความเป็น "บ่าว" และความเป็น "นาย" ในสังคม การใช้สัญลักษณ์ดังกล่าวเริ่มปรากฏชัดในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2484 จนถึงสิ้นสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในปี พ.ศ. 2487

ในขณะที่เดียวกันในระหว่างนี้ก็ได้มีการใช้สัญลักษณ์เชิงบารมีหรือความชอบธรรมส่วนบุคคลของผู้นำควบคู่ไปด้วยกับการสร้างชาติ โดยการเน้นลัทธิเชื่อนำ มีการปลุกเร้าให้เห็นความสำคัญและความจำเป็นของผู้นำในการสร้างชาติที่ต่งค่าเน้นนโยบายต่าง ๆ ท่ามกลางสถานการณ์ของสงครามที่มีท่าว่าจะยืดเยื้อต่อไป การที่จอมพล ป. พิบูลสงครามให้ความสำคัญกับตัวเองมากเกินไปในเชิงสัญลักษณ์ อาจกล่าวได้ว่า เป็นการถือโอกาสสร้างตัวเองให้มีบารมีเทียบเท่าประมุขของชาติ อันเป็นการแข่งขันเชิงสัญลักษณ์กับสถาบันหลักที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยมาแต่โบราณคือ สถาบันกษัตริย์ แต่ในประเด็นนี้ไม่อาจพิสูจน์เจตนาที่แท้จริงของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ นอกจากพิจารณาจากหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏอันมีนัยสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า "จอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องการสร้างศูนย์รวมจิตใจใหม่ให้แก่ประชาชน โดยยึดท่านผู้นำ" ซึ่งการกระทำดังกล่าวก็ดูสมเหตุสมผล เพราะสถานการณ์ดังกล่าวในขณะนั้น ประเทศกำลังตกอยู่ในภาวะสงครามที่ต้องการผู้นำที่มีอำนาจเด็ดขาด มีความกล้าหาญ สามารถปกป้องประเทศชาติได้ ยิ่งจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นทหารอาชีพอยู่แล้วและได้มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้พิทักษ์รัฐธรรมนูญ ตลอดจนการเรียกร้องดินแดนคืนได้สำเร็จ ก็ยิ่งทำให้บารมีหรือบุคลิกภาพของท่านโดดเด่นจนเป็นที่ยอมรับในสายตาของคนทั่วไป ประกอบกับสถาบันหลักต่าง ๆ ยังขาดความมั่นคง เช่น พระมหากษัตริย์ยังทรงพระเยาว์ และประทับอยู่ต่างประเทศ จึงทำให้ประเทศไทยขาดที่พึ่งทางใจ อันเป็นโอกาสอันดีที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม สามารถโฆษณาชวนเชื่อ "ลัทธิเชื่อนำ" ได้อย่างเต็มที่ พยายามแสดงตนให้ประชาชนเห็นว่า ตนเป็นผู้นำเปี่ยมด้วยบารมี (charismatic leader) สมกับเป็นผู้ปกครองประเทศ หรือมีความชอบธรรมที่จะเป็นผู้ปกครองที่เหมาะสม เป็นการให้ความสำคัญของ "ผู้นำและชาติ" เท่า ๆ กัน และเป็นของคู่กัน โดยได้ละเลย "พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ" ไปชั่วคราว

จากที่กล่าวมาทั้งหมดได้ชี้ประเด็นสำคัญว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีวิธีการสร้างความชอบธรรม และหาความสนับสนุนจากผู้ใต้ปกครองได้อย่างแยบยลสมเหตุสมผล โดยอาศัยสถานการณ์เป็นตัวเราได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกันด้วยการกระทำต่าง ๆ ที่เรียกว่า "การใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง" ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นกระบวนการทางการเมืองอย่างหนึ่งในการรักษาอำนาจและความชอบธรรมของผู้ปกครอง โดยที่ผู้ใต้ปกครองเกิดความยอมรับอย่างสมัครใจ (voluntary) ทั้งโดยรู้สึกตัวหรือไม่รู้สึกก็ตาม เพราะสัญลักษณ์จะเป็นเครื่องมือที่ถ่ายทอดความเชื่อหรือปลูกฝังอบรมกลุ่มเกล่า ความเชื่อใหม่ให้กับประชาชน ถ้าสามารถเปลี่ยนแปลงความเชื่อของประชาชนได้เป็นผลสำเร็จ จนกลายเป็นคติความเชื่อก็จะส่งผลให้เกิดการยอมรับและเป็นปัจจัยสนับสนุน (support) ความชอบธรรมในการปกครองของผู้ปกครองหรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้ที่มีความสามารถในการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองได้อย่างถูกต้องจังหวะเวลา (timing)

ประเด็นที่อาจต้องนำมากล่าวในการวิจัยนี้ และถือว่าเป็นสถานการณ์อย่างหนึ่งที่เอื้ออำนวยต่อการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือ ระบอบการปกครอง

ระบอบการปกครอง การปกครองในสมัยนี้ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็น "ประชาธิปไตย" แม้ว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม จะได้ยืนยันอย่างหนักแน่นว่า การปกครองของตนเป็นประชาธิปไตยโดยได้อ้างหลักฐานต่าง ๆ เชิงรูปธรรม เช่น การสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย การปกครองโดยรัฐสภาโดยไม่ยอมรับการผูกขาด เป็นต้น อย่างไรก็ดี สิ่งเหล่านี้ก็ไม่ได้แสดงออกซึ่งการปฏิบัติตาม "อุดมการณ์ประชาธิปไตย" อย่างแท้จริง เพราะจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ควบคุมกลไกทางอำนาจต่าง ๆ ไว้ในมือได้อย่างหมดสิ้น เช่น การยึดบทเฉพาะกาลรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2475 การดำรงตำแหน่งที่สำคัญทางการเมืองในกระทรวงต่าง ๆ การควบคุมกำลังทหารโดยที่ตนเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด การประกาศกฎอัยการศึก และการควบคุมทรัพยากรทางการเมืองต่าง ๆ ที่สำคัญไว้ ได้แก่ การควบคุมทิศทางการไหลเวียนของข่าวสารสู่ประชาชน โดยมีลักษณะของการสื่อสารทางเดียว (One-way communication) จาก "เบื้องบน" เท่านั้น สามารถควบคุมสื่อมวลชนที่สำคัญไว้ได้ เช่น วิทยุ และหนังสือพิมพ์ เพื่อเสนอข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ปกครองรัฐบาล ตลอดจนการโฆษณาชวนเชื่อต่าง ๆ

นอกจากนี้ยังสามารถควบคุมการวินิจฉัยสั่งการต่าง ๆ ได้โดยตรง ทั้งที่เป็น
ลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาจะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด
มิฉะนั้นจะมีความผิด

ดังนั้น ระบอบการปกครองดังกล่าวจึงมีส่วนเอื้ออำนวยให้การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองของ
จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นไปด้วยความสะดวกยิ่งขึ้น เพราะสามารถควบคุมกลไกอำนาจรัฐทั้งทางการเมืองและการทหารได้เกือบหมดสิ้น จึงมีส่วนผลักดันให้ดำเนิน
นโยบายต่าง ๆ ได้ตามต้องการ

บริบทของสังคม

บริบทของสังคมในที่นี้ หมายถึง สภาพแวดล้อมทางด้านระบบคุณค่าต่าง ๆ (value system) ที่ผู้กระทำทางการเมืองต่าง ๆ (Actors) ต้องเผชิญอยู่และได้รับอิทธิพลจาก
สภาพแวดล้อมนี้ หรืออาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "สถานการณ์ทั่วไป"

บริบทของสังคมในการวิจัยนี้จะพิจารณาว่าประกอบไปด้วย ประเด็นหลัก 3
ประการ คือ

1. ค่านิยมหลักภายในสังคม เพื่อดูว่าบุคคลทั่วไปมีความเชื่อที่ยึดถืออยู่ในใจอย่างไร
โดยอาศัยแนวคิดของ สนิท สัมครการ สุนทรী โคมิน และสุภาวงศ์ จันทวานิช (2532)
2. วัฒนธรรมทางการเมืองในขณะนั้น
3. การถือเอาศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ

1. ค่านิยมหลักภายในสังคมไทย

ประเด็นของค่านิยมหลักที่จะนำเสนอต่อไปนี้ ในการวิจัยครั้งนี้ ถือว่ามี
ความเพียงพอ และครอบคลุม เนื้อหาของสังคมไทยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม
(พ.ศ. 2481-2487) ที่จะส่งผลต่อการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองและการกำหนดรูปแบบที่
ใช้ด้วย

ก. ค่านิยมเรื่องการนับถือบุคคล (personalism) ซึ่งมีฐานมาจากการ
ให้ความสำคัญแก่คน มุ่งเพื่อให้ตนมีชีวิตอยู่รอดเป็นสำคัญ และในทำนองเดียวกันก็ตั้งอิง

หรือฟังบุคคลอื่น ที่จะให้คุณให้โทษแก่ตนได้ เพื่อให้ตนได้อยู่อย่างสุขสบายหรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การถือตนเองเป็นใหญ่ มีพฤติกรรมที่มุ่งสนองความต้องการของตนเป็นสำคัญ บางครั้ง จึงอยู่เหนืกระเบียบ กฎเกณฑ์

ค่านิยมดังกล่าว จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ (power) เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ ทำให้ผู้มีอำนาจสามารถเป็นผู้ที่มีอิทธิพลเหนือผู้อื่น ถ้าผู้อื่นเกิดการยอมรับในอำนาจนั้นจะสามารถให้คุณให้โทษแก่ตนได้ ก็จะยอมตกอยู่ในอิทธิพลดังกล่าว จึงทำให้ผู้มีอำนาจกลายเป็นผู้ปกครองได้ ดังนั้นการนับถือบุคคลจึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นการนับถืออำนาจของบุคคลจึงทำให้ผู้มีอำนาจกลายเป็นผู้ปกครองเองได้ ดังนั้น การนับถือบุคคลจึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นการนับถืออำนาจของบุคคล จึงทำให้สังคมไทยมีความเชื่อเรื่องอำนาจนิยม นิยมยกย่อง ผู้กล้าหาญว่ามีอำนาจที่สามารถปกป้องคุ้มครองตนได้ ยิ่งเมื่อพิจารณาประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนานของชาติไทยในอดีตพบว่าได้มีการยกย่องพระมหากษัตริย์และบรรพบุรุษของชาติ ที่ได้ใช้ความกล้าหาญปกป้องบ้านเมืองไว้ได้ แสดงถึงการมีอำนาจ จึงทำให้ประชาชนทั่วไปเคยชินกับการมีผู้ปกครองที่มีอำนาจ มีความสามารถในการให้คุณให้โทษแก่ตนและยังมีอิทธิพลทางด้านจิตใจด้วย

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ความเชื่อเรื่องอำนาจได้มีการเปลี่ยนแปลงบางประการ คือ ถือว่ามีการเคลื่อนย้ายอำนาจจากพระมหากษัตริย์ไปยังกลุ่มชนชั้นนำที่ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่การมีอำนาจในลักษณะนี้หมายถึง การมีอำนาจในเชิงกำลังความสามารถมากกว่า (สุมาลี บำรุงสุข และศุภรัตน์ เลิศพานิชกุล 2532 : 77) หมายถึง การมีกำลังเหนือกว่าผู้อื่นในสังคมทั้งกำลังคน กำลังทางเศรษฐกิจ และการควบคุมข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนทรัพยากรทางการเมืองต่าง ๆ ทุกรูปแบบก็ตาม สถาบันพระมหากษัตริย์ก็ยังคงทรงไว้ซึ่งอิทธิพลเหนือจิตใจประชาชนอยู่ตราบนานเท่านาน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประชาชนก็ปรากฏว่ายังยึดมั่นค่านิยม ในแนวทางอนุรักษนิยมพอใจกับเสถียรภาพมากกว่าการเปลี่ยนแปลง ยึดมั่นในประเพณีและระบอบอาวูโส (ไพฑูริย์ ช่างเรียน 2517 : 3) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า เคยชินกับการเชื่อฟัง รั้งคำสั่ง และปฏิบัติตาม อำนาจของผู้ปกครอง โดยไม่ได้โต้แย้ง แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ดังนั้น ตราบใจที่ระบอบการปกครองที่เป็นอยู่ยังคงสามารถให้ความมั่นคง ความปลอดภัย และความเป็นอยู่ที่ดีในระดับที่ประชาชนยังคงอยู่รอดได้ ก็ทำให้ประชาชนยังคงยอมรับอำนาจของผู้ปกครองอยู่

ค่านิยมดังกล่าวจึงทำให้การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองเป็นไปด้วยความสะดวก เพราะจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้พิสูจน์ให้ประชาชนทั่วไปเห็นว่า เป็นผู้มีความสามารถในการปกป้องประเทศชาติและประชาชนได้ ดังเช่น การปราบกบฏบวรเดช และการเรียกร้องคืนแดนคืน นอกจากนี้ยังช่วยสร้างความกินดีอยู่ดีให้กับประชาชนอีกด้วย ดังปรากฏในนโยบายทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมต่าง ๆ ดังนั้นภาพที่ปรากฏโดยรวมจึงไม่พบว่า ประชาชนทั่วไปได้ต่อต้านอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่อย่างไรก็ตามต่อต้านที่ปรากฏเป็นเรื่องของการต่อสู้แย่งชิงอำนาจภายในหมู่ผู้นำทางการเมืองด้วยกันเท่านั้น

ยิ่งเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้พยายามเผยแพร่สัญลักษณ์เชิงการเมืองมีส่วนตัวด้วยการทำให้ประชาชนเห็นว่าตนเป็นผู้นำเปี่ยมด้วยบารมี โดยการเน้นถึง "ลัทธิเชื่อกู้ชาติ" ว่ามีความจำเป็นต่อการปกครองภายใต้ต้นนโยบายการสร้างชาติให้เป็นมหาอำนาจ เพื่อให้ประชาชนเกิดการยอมรับผู้นำก็อาจแสดงให้เห็นว่า การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองดังกล่าวมีความสอดคล้องและเหมาะสมต่อค่านิยมเรื่องการนับถือบุคคล และอำนาจในขณะนั้น

ข. ความเชื่อในเรื่องบุญกรรม (merit accumulation) หมายถึง เรื่องบุญวาสนา กรรมดี กรรมชั่วต่าง ๆ อันอาจเป็นผลมาจากอิทธิพลของลัทธิเทวราช ที่เชื่อว่า ผู้ปกครองเป็นผู้มีบุญบารมี ดังนั้นประชาชนที่อยู่ในระบบการเมืองของสังคมไทย จึงเกิดการยอมรับการปกครองของบุคคลที่สามารถก้าวขึ้นมาสู่ความเป็นผู้ปกครองประเทศ โดยประชาชนมีความเชื่อพื้นฐานว่าผู้ปกครองเป็นผู้ที่มีลัทธิ และความชอบธรรมที่จะปกครอง เพราะเป็นผู้มีบุญ มีวาสนาสะสมกรรมดีไว้มากในชาติก่อนและชาติปัจจุบัน จึงส่งผลให้เขาได้ขึ้นมาอยู่ในตำแหน่งที่ได้บังคับบัญชาผู้อื่น และเป็นหน้าที่ของประชาชนที่จะต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ดังปรากฏในสมัยนั้นว่า ได้มีผู้พยายามโฆษณาชวนเชื่อว่าจะจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้บุญบารมี เปรียบเทียบความเป็นผู้นำของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เช่นเดียวกับ พระร่วง และพระเจ้าตากสิน ยิ่งชี้แนะอีกว่า นโยบายการสร้างชาติของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีมูลเหตุมาจากการคลี่ใจห่อขุนรามคำแหงและจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นพระเจ้าแม่ปางภาคมาเกิด

อย่างไรก็ตาม ค่านิยม 2 ประการดังกล่าว อาจมีความเกี่ยวข้องกับระดับการศึกษาของประชาชนด้วย ซึ่งในที่นี้จะไม่นำมาเป็นประเด็นหลัก แต่ก็มีแนวโน้มว่า

ความเชื่อดังกล่าวน่าจะขึ้นอยู่กับระดับการศึกษาของประชาชนด้วย เพราะจากหลักฐานที่ปรากฏ พบว่า ประชาชนชาวไทยในขณะนั้นมีผู้รู้หนังสือเพียง 30% โดยประมาณเท่านั้น จึงทำให้ข้อเท็จจริงความเชื่อดังกล่าวยังคงมีอยู่ในหมู่ประชาชนอย่างมาก แม้ในปัจจุบันก็ตามก็มีผู้เชื่อเช่นนั้นอยู่ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวมีส่วนช่วยในการดำรงอยู่และการอ้างความชอบธรรมในการปกครอง เชื่อว่าผู้ปกครองเป็นผู้ที่มีบุญญาธิการและคุณธรรมความดีซึ่งควรได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำ

ค. ค่านิยมในเรื่องความรักสนุก (fun-loving)

ในประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นในสังคมเมืองหรือสังคมชนบท เราจะเห็นความสนุกสนานแฉ่งในกิจกรรมต่าง ๆ เสมอ เช่น ประเพณีชิงช้าเกี้ยวข้าวเป็นการมารวมกันของชาวบ้าน เพื่อทำกิจกรรมร่วมกันที่ได้ทั้งงานและความสนุกสนานเพลิดเพลิน (สุภัตรา สุภาพ 2525 : 15) ดังปรากฏในปัจจุบันว่าแม้จะทำการประท้วงอยู่แต่ผู้ประท้วงก็อดไม่ได้ที่จะมีการร้องรำทำเพลงควบคู่ไปด้วย ดังนั้นจากอุปนิสัยดังกล่าว จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงสามารถกำหนดรูปแบบการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองที่สอดคล้องกับค่านิยมดังกล่าวได้ เช่น การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองผ่านสื่อการแสดง และการละเล่นต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ ละครประวัติศาสตร์ ของหลวงวิจิตรวาทการ ที่แฝงสาระไว้ด้วย ความคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ชาตินิยมประกอบกับบทเพลงปลุกใจ เพื่อปลุกเร้าให้คนเกิดความรักชาติ เป็นการสื่อความหมายในเชิงรูปธรรมที่ชัดเจน บอกถึงเรื่องราวต่าง ๆ ได้ดีไม่ต้องอาศัยการอ่านออกเขียนได้ เป็นสื่อที่สามารถปลุกฝังความเชื่อ ให้แก่ประชาชนได้ดีในทิศทางที่ผู้ปกครองต้องการ โดยที่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายจะได้รับทั้งความบันเทิงและสาระไปด้วยพร้อมกัน ดังที่ James David Barber (1972 : บทที่ 7) เรียกว่า "การชักจูงทางการเมืองแอบแฝง" (hidden persuader)

ง. ความภูมิใจในตนเอง และความหลงชาติบ้านเมืองของคนไทย

ชาวต่างชาติทั่วไปมักกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า คนไทยมีความรู้สึกภูมิใจในชาติบ้านเมืองของตนเองจนเกินขอบเขตอย่างไม่มีเหตุผล คนไทยมีความเชื่อว่าบ้านเมืองของตัวเองดีกว่าบ้านเมืองของใคร ๆ และมักดูแคลนความสามารถของคนชาติอื่น ความหลงใหลในชาติบ้านเมืองของตนเองนี้ ปรากฏทั่วไปในชนทุกระดับ ตั้งแต่ผู้มีอำนาจลงไปถึงชาวไร่ชาวนา (วริยา ศิวะศรียานนท์ และทวีวัฒน์ ปุณศรีกวีวัฒน์ 2523 : 73)

ดังที่แชนแรวส์ตั้งข้อสังเกตว่า "ไม่มีชนชาติใดในโลกที่กล่าวถึงบ้านเมืองของตนด้วยความรู้สึกยกย่องเท่าชาวสยาม"

ข้อสังเกตดังกล่าวแม้จะปรากฏหลักฐานในสมัยอยุธยาแต่ก็เชื่อว่าได้ตกทอดเรื่อยมาจนเข้าสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยิ่งเห็นได้ชัด จากการที่ได้มีการปลุกความรู้สึกชาตินิยมกันอย่างกว้างขวาง ซึ่งเป็นการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองรูปแบบหนึ่ง ที่สอดคล้องกับค่านิยมของคนไทย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เป็นความเชื่อที่ติดแน่นอยู่ในจิตใจ (myth) ของคนไทยทุกคนเมื่อมีการปลุกเร้าเมื่อใดก็มักจะได้รับผลสำเร็จเสมอ

2. วัฒนธรรมทางการเมือง

นับแต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ได้ชี้ให้เห็นว่าผู้ปกครองประเทศที่สามารถอยู่ในอำนาจได้นาน มักจะเป็นผู้มีความเด็ดขาด ชัมแข็ง และเป็นทหารอาชีพ ดังที่ปรากฏว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เป็นนายกรัฐมนตรีคนเดียวของไทยที่อยู่ในอำนาจนานที่สุด ถึง 14 ปี และเป็นนายกรัฐมนตรีมากที่สุดของไทยรวม 8 ครั้ง ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้การปกครองของไทย เคยชินกับการใช้อำนาจเด็ดขาดเสมอมา ประชาชนเป็นแต่เพียงผู้รับรู้ในการเปลี่ยนแปลงผู้ปกครอง ซึ่งเห็นผู้ใช้อำนาจเท่านั้น และยินยอมปฏิบัติตามจึงเกิดความเคยชินและยอมรับผู้ปกครองที่มีอำนาจ ชัมแข็งเด็ดขาด

วัฒนธรรมทางการเมือง หมายถึง ระบบแห่งแบบแผนของความเชื่อถือความรู้สึกนึกคิดที่สมาชิกของชุมชนการเมืองหนึ่ง ๆ มีต่อการเมืองและสิ่งที่เกิดขึ้นในโลกการเมือง เช่น กิจกรรมทางการเมือง สถาบันทางการเมือง เป็นต้น (Verba 1965 : 3) วัฒนธรรมทางการเมืองที่จะช่วยเสริมสร้างความมั่นคงต่อการดำรงอยู่ของระบบการเมืองหนึ่งให้เป็นไปด้วยดีนั้นต้องเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องและเอื้ออำนวยต่อระบบการเมืองนั้น สมาชิกของระบบการเมืองจะต้องมีความเชื่อมั่น ศรัทธา และให้ความสนับสนุนต่อระบบการเมือง (พรศักดิ์ ค่องแก้ว และ สายทิพย์ สุคติพันธ์ 2526 : 3)

ในทางปฏิบัติ ปรากฏว่า สังคมไทยมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้ามากกว่าแบบมีส่วนร่วม จึงเป็นผลให้วัฒนธรรมทางการเมืองไทยมีแนวโน้ม ของก ระมิงคุคลิกภาพที่เป็นเผด็จการ หมายถึง การมีทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยมที่นิยมอำนาจ หากปรากฏ

ในผู้นำทางการเมืองแล้วก็จะทำให้ผู้นั้นเป็นผู้ปกครองแบบเผด็จการ แต่ถ้าปรากฏอยู่ในมวลชนก็จะทำให้ประชาชนยอมรับอำนาจเผด็จการ*

ข้อสรุปดังกล่าวสามารถนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ เพราะสังคมไทยในขณะนั้น ประชาชนยังไม่มีความเข้าใจเกี่ยวกับอุดมการณ์ทางการเมืองแบบใหม่ และการมีส่วนร่วมทางการเมือง แม้ว่ารัฐบาลจะได้พยายามปลูกฝังความเชื่อดังกล่าว ประชาชนยังคงยอมรับอำนาจเด็ดขาดของผู้ปกครองอยู่เช่นเดิม เหตุที่เป็นเช่นนั้น เพราะพื้นฐานทางวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยได้เอื้ออำนวยกล่าวคือ ลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองของผู้นำไทยที่ได้รับการสั่งสมมาจากอดีต นับแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีลักษณะเป็นแบบดั้งเดิมหรืออำนาจนิยม (authoritarianism) คือ เน้นความมีอำนาจสูงสุดเด็ดขาด ซึ่งลักษณะดังกล่าวยังคงปรากฏอยู่โดยเฉพาะในหมู่ผู้นำทางการเมืองที่เป็นทหาร นอกจากนี้ประชาชนทั่วไปส่วนใหญ่ของประเทศก็ยังคงมีลักษณะแบบไพร่ฟ้าอยู่จึงยินยอมเป็นผู้ตาม (วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวิน 2532 : 170-177) ดังนั้นลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวจึงเอื้ออำนวยต่อการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในลักษณะของการบังคับตามกลไกอำนาจของรัฐ นอกจากนี้ยังเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างความชอบธรรมทางการเมือง (political legitimacy) ให้กับระบบการเมืองและผู้ปกครอง อันจะยังผลให้ระบบการเมืองสามารถคงอยู่ได้อย่างราบรื่น ประชาชนจะให้ความสนับสนุนและร่วมมือโดยการเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งต่าง ๆ ในทิศทางที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ปกครอง

---

*โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับการแบ่งประเภทของวัฒนธรรมทางการเมืองของ Almond และ Verba ใน กนลา สุขพานิช-ชนทพราย (2527 : 64-66) โดยได้สรุปว่า วัฒนธรรมทางการเมืองของไทย เป็นแบบไพร่ฟ้าผสมการมีส่วนร่วม (subject-participant political culture) ซึ่งมักปรากฏในสังคมที่กำลังพัฒนาทั้งหลายโดยประชาชนบางกลุ่ม ซึ่งเป็นส่วนน้อยสนใจและเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง ในขณะที่คนส่วนใหญ่ไม่สนใจการเมืองเลย.

3. การถือเอาศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ

สถาบันทางศาสนานั้นจะมีส่วนช่วยสร้างความเชื่อที่เอื้ออำนวยต่อสถาบันทางการเมือง เช่น การสร้างความชอบธรรมให้กับผู้ปกครอง ดังปรากฏในสังคมไทยว่าผู้ปกครองในอดีตได้ใช้สถาบันศาสนาส่งเสริมอำนาจทางการเมืองเสมอมา

ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามก็ได้พยายามส่งเสริมและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างมาก ตัวผู้นำเองถึงกับประกาศเจตนารมณ์ว่า ศาสนาพุทธนั้นเป็นศาสนาประจำชาติและประจำระบอบประชาธิปไตย ตลอดจนมีมาตรการต่าง ๆ ที่จะให้คนต่างชาติที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยหันมานับถือศาสนาพุทธให้หมด โดยได้ออกนโยบายต่าง ๆ ที่มีลักษณะกีดกันชาวต่างชาติโดยเฉพาะจีน ด้วยการบังคับทางค้อมให้เปลี่ยนความเชื่อมานับถือศาสนาพุทธ ซึ่งยังผลกระทบกระเทือนถึงชาวมุสลิม ตลอดจนชาวคริสต์ในไทย ซึ่งได้รับผลกระทบกระเทือนอย่างรุนแรงจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ

การที่คนไทยส่วนใหญ่หันมาถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติอยู่แล้ว และยังมีมาตรการของรัฐบาลที่บังคับให้คนหันมานับถือศาสนาพุทธเพิ่มขึ้นอีก ยิ่งทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีโอกาสใช้ศาสนาพุทธเป็นเครื่องมือทางการเมืองต่อกลุ่มเป้าหมายได้มากขึ้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ศาสนาได้มีส่วนเอื้ออำนวย การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของสังคมที่ถือเอาศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ด้วยเหตุผลที่ว่าสถาบันศาสนาโดยมีพระสงฆ์เป็นกลไกที่สำคัญ ซึ่งสามารถเข้าถึงประชาชนได้ดียิ่ง เพราะเป็นที่เคารพนับถือและเชื่อฟังของประชาชนโดยทั่วไป จึงเป็นโอกาสอันดีที่รัฐบาลจะถือโอกาสใช้พระสงฆ์เป็นสื่อ เพื่อถ่ายทอดและปลูกฝังความคิดความเชื่อแบบใหม่ให้กับประชาชน อันจะมีส่วนช่วยสนับสนุนและสร้างความชอบธรรมให้กับผู้ปกครอง การที่สถาบันศาสนาได้ถ่ายทอดความเชื่อความคิดที่สนับสนุนสถาบันการเมืองให้ถ่างตลอดไป อาจเรียกว่า "การผลิตซ้ำของอุดมการณ์"

นอกจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้อำศัยบริบทของสังคมเดิมที่มีอยู่แล้ว เป็นปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองแล้ว ยิ่งปรากฏว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม พยายามที่จะกำหนดบริบทของสังคมใหม่ให้มีแนวปฏิบัติทางเดียวกัน เพื่อเป็นการตอกย้ำค่านิยมและความเชื่อเดิมที่มีอยู่แล้ว ตลอดจนความเชื่อใหม่ที่รัฐบาลต้องการสื่อ

หรือปลุกฝังให้ประชาชนมีแนวคิดร่วมกันเพื่อส่งเสริมการกระทำต่าง ๆ ของรัฐบาลให้บรรลุเป้าหมาย ดังปรากฏในการประกาศ "วีรธรรมของชาติไทย" และ "คติ 6 ประการของไทย" เช่น ไทยรักชาติยิ่งกว่าชีวิต ไทยเป็นชาติบูชาพุทธศาสนายิ่งชีวิต ไทยเป็นชาติว่าความกันและตามผู้นำ ตัวตายดีกว่าชาติตาย ว่าอะไรว่าตามกัน เป็นต้น (โปรดดูรายละเอียดใน แฉมสุข นุ่มนนท์ 2519 : 144-145)

การพยายามกำหนดวีรธรรมของชาติไทย และคติของชาวไทย เป็นการแสดงให้เห็นถึงการสร้างบริบทของสังคมไทยใหม่ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับการกระทำต่าง ๆ ของรัฐบาลนอกเหนือจากการที่รัฐบาลได้พยายามกำหนดรูปแบบ และวิธีการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองให้เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของสังคมที่มีอยู่แล้ว เพื่อให้ประชาชนเกิดการยอมรับอย่างสมัครใจไม่ว่าจะรู้สึกตัวหรือไม่ก็ตาม หรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นการจัดสภาพแวดล้อมให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ปกครอง ความพยายามดังกล่าวอาจเรียกได้ว่า "ศาสนาพลเมือง" หรือ "civil religion" (สนิท สมครการ, สุนทร โคมิน และสุภาวงศ์ จันทวานิช 2532 : 595 อ้างจาก Craig Reynolds 1977) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเน้นอุดมการณ์ "ชาติและผู้นำ" โดยจงใจจะเลเยอร์มหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ (ที่เคยให้ความสำคัญมากจนถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์)

กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายมีความสำคัญต่อกระบวนการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง เพราะเป็นผู้รับสาร (receiver) ที่ผู้ปกครองหรือรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องการส่งผ่านข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ โดยอาศัยสัญลักษณ์ต่าง ๆ เป็นทั้งตัวสาร (message) และสื่อ (channel) เพื่อปลุกฝังความเชื่อใหม่ หรือเปลี่ยนแปลงความเชื่อบางประการของกลุ่มเป้าหมายให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ใหม่ของผู้ปกครองเพื่อสนับสนุนการปกครองของผู้ปกครองให้มีเสถียรภาพและความชอบธรรม การจะสามารถปลุกฝังหรือถ่ายทอดความเชื่อดังกล่าวได้ จำเป็นต้องมีการต่อยอดอย่างสม่ำเสมอ โดยการเผยแพร่สัญลักษณ์ต่าง ๆ เป็นระยะเวลาที่ยาวนานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อกลุ่มเป้าหมายจะได้เกิดความเคยชินกับความหมายของสัญลักษณ์ที่อาจแทรกซึมเข้าไปในสำนึกของกลุ่มเป้าหมายโดยที่อาจไม่รู้ตัว จึงเกิดเป็นความเชื่อเมื่อได้รับการปฏิบัติตามอย่างสม่ำเสมอ

กลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ในการวิจัยนี้ อาจแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม ที่สำคัญดังนี้

1. ประชาชนทั่วไป
2. ข้าราชการ ทหาร
3. ยุวชนทหาร และยุวชนต่าง ๆ

1. ประชาชนทั่วไป

ในที่นี้พิจารณาว่า กลุ่มเป้าหมาย หมายถึง ประชาชนทั่วไป ซึ่งเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศ โดยมีความหมายกว้างมองกลุ่มเป้าหมายเป็นกลุ่มประชากรต่าง ๆ ได้แก่ ชนชั้นกลางทั่วไป* และชาวไร่ชาวนา ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ดังปรากฏหลักฐานว่าในขณะนั้นประชากรไทยมีประมาณ 12 ล้านคน เมื่อคิดจากผู้ที่ประกอบอาชีพทั้งหมด พบว่า มีกลุ่มประชากรแบ่งตามอาชีพได้ดังนี้ (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ 2529 : 17-18)

- อาชีพรับราชการ 0.83%
- อาชีพพาณิชย์ อาชีพอิสระ และอุตสาหกรรม ประมาณ 10.14%
- อาชีพทำนา ทำไร่ 83.05%

ที่เหลือนอกนั้นพบว่า เป็นปัญญาชนเพียง 1-2% เท่านั้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วพบว่า ประชากรกว่า 60% ยังไม่เข้าใจระบอบการปกครองใหม่ และมีประชากรที่รู้หนังสือเพียง 30% เท่านั้น (ข่าวภาพ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2483) จากหลักฐานอาจสรุปได้ว่า ประชากรไทยที่เป็นกลุ่มเป้าหมายใหญ่ของประเทศ คือ ชาวไร่ชาวนา ซึ่งมีจำนวนมากกว่า 80% และเป็นผู้ที่รู้หนังสือค่อนน้อยยังไม่ค่อยเข้าใจระบอบการปกครองใหม่ ส่วนกลุ่มที่ค่อนข้างจะมีจำนวนน้อยประมาณ 10% อาจเป็นผู้ที่มีความรู้ดีขึ้นมาน้อย คือ กลุ่มข้าราชการที่เป็นกลไกของรัฐและกระฎุมพีค่อนน้อย (พ่อค้าย่อยและชาวนารวย) การที่กลุ่มเป้าหมายมีความแตกต่างกันทางด้านประสบการณ์ การรับรู้ และภูมิปัญญาอันอาจก่อให้เกิดอุปสรรคในการเผยแพร่การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองได้ดังที่ปรากฏว่า ประชากร

---

* สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ (2532 : 49) ให้ความหมายว่า ประกอบด้วยข้าราชการ กระฎุมพีค่อนน้อย พ่อค้า แม่ค้าย่อย และชาวนารวย โดยเฉพาะกลุ่มที่อยู่ในตัวเมือง ซึ่งเป็นหลังการเมืองสำคัญที่ให้การสนับสนุนระบอบเผด็จการทหาร.

ส่วนใหญ่ไม่เข้าใจว่ารัฐธรรมนูญ คือ อะไร ทางแก้คือ รัฐบาลพยายามส่งเสริมการศึกษาในหมู่ประชาชนอย่างกว้างขวางเพื่อยกฐานะความเป็นอยู่ ภูมิปัญญา ประสบการณ์และการรับรู้ของประชาชนให้สูงขึ้น เพื่อจะได้เป็นประชากรที่มีคุณภาพในฐานะชนชั้นกลางที่สามารถเป็นผู้รับข้อมูลข่าวสารที่ดี (well-informed) อันเป็นฐานที่ดีสำหรับการเผยแพร่อุดมการณ์ของการปกครองในระบอบใหม่ ดังที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเองมีความเห็นว่า "กำลังคนเป็นปัญหาสำคัญที่ไทยเรายังมีไม่พอเพียงต่อกิจการที่กำลังจะเสริมสร้างให้เกิดขึ้นในสมัยการปกครองใหม่" (สุวิมล พลจันทร์ 2531 : 8)

แม้ว่ารัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จะได้พยายามส่งเสริมฐานะอาชีพและการศึกษาของประชาชน เพื่อให้สามารถมีประสบการณ์ การรับรู้ และภูมิปัญญา ที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ใหม่ของรัฐและผู้ปกครอง แต่การกระทำดังกล่าวย่อมอาศัยระยะเวลาพอสมควรและเนื่องจากการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง อาจเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าแต่หวังผลในระยะยาวเพื่อเป็นปัจจัยเสริมให้การดำเนินนโยบายต่าง ๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองบรรลุผล โดยอาศัยสัญลักษณ์เป็นสื่อโดยอ้อมที่จะถ่ายทอดและปลูกฝังความเชื่อแบบใหม่ให้กับประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ดังนั้น การกระทำต่าง ๆ ของรัฐบาลที่อยู่ในกรอบของสัญลักษณ์ทางการเมือง จึงต้องมีการกำหนดรูปแบบให้เหมาะสมกับการรับรู้ ประสบการณ์ และภูมิปัญญาของประชากรที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ตามความเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวไร่ชาวนาที่เป็นประชากรกลุ่มใหญ่ของประเทศ รัฐบาลได้กำหนดสัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงรูปธรรมมาก เพื่อให้เป็นสิ่งที่ประชาชนสามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส ที่สำคัญคือ การสามารถมองเห็นได้ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ในรูปแบบรูปสัญลักษณ์ (pictorial) การจำลองรัฐธรรมนูญไว้ให้เป็นหลักการะตามจังหวัดต่าง ๆ การสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยและรูปจำลองคนุสาวรีย์ประจำไว้ในภูมิภาคต่าง ๆ อันเป็นการเน้นรูปธรรมก่อนเป็นอันดับแรก โดยไม่คำนึงว่าประชาชนจะเข้าใจอุดมการณ์ประชาธิปไตยหรือไม่ เพราะการจะเข้าใจอุดมการณ์ได้ต้องอาศัยระดับของการศึกษาและระยะเวลาพอสมควรในการอบรมสั่งสอน แต่การที่สามารถมองเห็นได้ย่อมเข้าใจได้ทันทีว่า รัฐธรรมนูญหมายถึง การปกครองใหม่

รูปแบบการสื่อสัญลักษณ์ ที่นำมาใช้ได้กับกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่ม คือ การแฝงความหมายเชิงสัญลักษณ์ไว้ในการแสดงต่าง ๆ เช่น ละครประวัติศาสตร์ บทเพลงปลุกใจร่าเริงและการละเล่นพื้นบ้านต่าง ๆ เพื่อเป็นสื่อโดยอ้อมในการปลูกฝังและถ่ายทอดความเชื่อต่าง ๆ ให้กับประชาชนโดยไม่ต้องอาศัยการอ่านออกเขียนได้ เพียงแต่ใช้ประสาธ

สัมผัสคือการได้ยิน ฟัง และได้เห็นเท่านั้น ก็สามารถรับรู้ความหมายได้ โดยที่กลุ่มเป้าหมาย จะได้รับทั้งความบันเทิงและสาระไปพร้อม ๆ กัน อาจเรียกว่า "การชักจูงทางการเมือง แบบแอบแฝง" ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยมหลักของประชากรส่วนใหญ่ด้วยคือ ค่านิยมเรื่องรัก ความสนุกสนาน

การใช้สัญลักษณ์เชิงบารมีต่อประชาชนทั่วไปก็นับว่าสอดคล้องและเหมาะสม เพราะประชากรที่ยังด้อยการศึกษายังคงมีความเชื่อกันอยู่ว่า ผู้ปกครองคือผู้มีบุญบารมีสูง จึงเป็นการส่งเสริมลัทธิเชื่อก่อนนำได้ทางหนึ่ง

การพยายามใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองต่อประชาชนทั่วไปที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย ถึงประชาชนเหล่านี้มีความสนใจและการรับรู้ทางการเมืองต่ำอยู่แล้ว จึงเป็นโอกาสอันดีที่ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จะสามารถใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ มาสร้างจุดสนใจใหม่ให้กับ ประชาชน เพื่อแทนที่ความสนใจทางการเมืองเดิม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง เพื่อหันเหความสนใจของประชาชนจากสถานการณ์ทางการเมืองทั้งภายใน และภายนอก เช่น การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่และชีวิต ของประชาชน ได้แก่ การแต่งกาย การสวมหมวก ฯลฯ ซึ่งการกระทำดังกล่าวเมื่อวิเคราะห์ โดยการตีความจะพบว่า มีเป้าหมายแอบแฝงอยู่ด้วย คือ การต่อต้านระบอบเก่าโดยเฉพาะ อย่างยิ่งสถาบันพระมหากษัตริย์* ซึ่งอาจจะเป็นไปได้โดยเจตนาหรือได้จังหวะเหมาะก็ได้

2. ข้าราชการ และทหาร

ข้าราชการ ในฐานะที่เป็นกลไกอำนาจรัฐ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการดูแลทุกข์สุข ของประชาชนโดยตรง จึงเป็นเครื่องมือโดยตรงของรัฐบาลและผู้ปกครองที่จะใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองผ่านข้าราชการไปยังประชาชน เพื่อถ่ายทอดความคิด ความเชื่อใหม่ ที่สอดคล้องกับการปกครองประเทศ ข้าราชการในชั้นที่สำคัญ คือ ข้าราชการกระทรวงมหาดไทย ข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการ (ครู) และข้าราชการกระทรวงสาธารณสุข ประกอบด้วย

---

* การใช้คำว่า "สถาบันพระมหากษัตริย์" ก็เพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่าง ระบอบใหม่และระบอบเก่าได้ชัดเจนขึ้น ว่ามีความขัดแย้งกันมาตลอด นับแต่เปลี่ยนแปลง การปกครอง.

การที่ข้าราชการมีคุณสมบัติที่ได้เปรียบกว่าประชาชนทั่วไป ทั้งในด้านการรับรู้ ประสบการณ์ และภูมิปัญญา จึงสามารถสร้างความเชื่อถือให้กับประชาชนได้ไม่ยากนัก

รัฐบาลเองก็เล็งเห็นความสำคัญดังกล่าวของข้าราชการที่จะเป็นตัวแทนในการใช้หรือเผยแพร่สัญลักษณ์ต่าง ๆ เพื่ออบรมและปลูกฝังประชาชนตามนโยบายของรัฐบาล เพราะการทำงานของรัฐจะประสบความสำเร็จได้นั้น ข้าราชการก็เป็นตัวจักรสำคัญในกลไกการปกครองด้วย จึงมีการสร้างค่านิยมใหม่ให้ข้าราชการรู้สึกว่าเป็นผู้นำของประชาชน ดังปรากฏในระบบเจ้าขุนมูลนายที่ล้าหลัง เน้นว่าข้าราชการเป็นผู้นำบังคับทุกข์บำรุงสุขของราษฎรมีคำสั่งต่าง ๆ เพื่อให้ข้าราชการทำตัวเป็นผู้นำและตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชน รวมทั้งในการดำเนินตามนโยบายและการกระทำต่าง ๆ ของรัฐบาลที่ปรากฏในเชิงสัญลักษณ์ เช่น ห้ามมิให้ข้าราชการสนับสนุนลัทธิใด ๆ อันมิใช่ลัทธิตามระบอบรัฐธรรมนูญ เร่งรัดให้ข้าราชการหันมานับถือศาสนาพุทธ การแต่งกายและการปฏิบัติตนต้องเป็นไป ตามวัฒนธรรมใหม่และรัฐนิยมให้ข้าราชการช่วยกันเผยแพร่ระเบียบการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญรัฐนิยม เผยแพร่พจนานุกรมตัวสะกดแบบใหม่และอื่น ๆ เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ประชาชน ฯลฯ (ดู กจช., มท.2 และ มท.5 "เอกสารกระทรวงมหาดไทย")

นอกจากนั้น ยังมีคำสั่งให้มีการอบรมข้าราชการเดือนละ 1 ครั้ง เพื่อจะได้ทราบนโยบายส่วนรวมของรัฐบาล โดยจัดให้วังบางขุนพรหมเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่อบรมข้าราชการ (เริ่ม 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2485) เพื่อจะได้น่านโยบายของรัฐบาลไปเผยแพร่ต่อประชาชน ซึ่งปรากฏว่าการกระทำดังกล่าวเป็นไปตามความประสงค์ของผู้นำเพื่อใช้ข้าราชการให้เป็นเครื่องมือหรือสื่อบุคคลที่มีประสิทธิภาพที่จะช่วยส่งเสริมการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองของผู้นำ ดังปรากฏในเจตนารมณ์ของการประกาศใช้รัฐนิยมว่า "ในขั้นต้นก็หวังให้เกิดผลในวงราชการก่อน" (กจช., ศธ.0701.29/53 (3) "รัฐนิยม") นอกจากนี้ยังได้อาศัยกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนที่มีความใกล้ชิดกับชาวบ้านให้มีส่วนช่วยรัฐบาลใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองอีกด้วย จอมพล ป. พิบูลสงครามมีวิสัยทัศน์ให้ข้าราชการให้ร่วมมือกันปฏิบัติตามคำสั่งของผู้นำ ด้วยการให้รางวัลตอบแทน หรือกล่าวคำชมเชยให้กำลังใจ เช่น การมอบถุงเงินให้แก่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ที่สามารถปฏิบัติงานได้ผลตามนโยบายของผู้นำ

ดังนั้น ข้าราชการจึงเป็นกลุ่มเป้าหมายที่เป็นตัวแทนของผู้นำและรัฐบาลในการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง ในลักษณะที่เป็นทางผ่านหรือสื่อของข้อมูลข่าวสารจากรัฐบาล

ไปสู่ประชาชนอีกทอดหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นเชิงบังคับหรือการระดมมวลชน (mobilization) โดยที่ข้าราชการมีความสามารถที่จะมีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อของประชาชนให้เป็นไปในทางที่สอดคล้องกับความต้องการของ "เบื้องบน" (รัฐบาลและผู้นำ) เป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) ที่ข้าราชการจะเป็นสื่อสำคัญในการนำข่าวสารจากรัฐบาลไปสู่ประชาชนหรือเรียกว่า "การสื่อสารสองขั้นตอน" (Two-Step Flow of Communication) คือ การส่งข่าวสารผ่านบุคคลที่เรียกว่า "ผู้นำความคิดเห็น" (opinion leader) ซึ่งจะเป็นผู้ส่งผ่านไปยังบุคคลอื่น ๆ ที่ขาดความกระตือรือร้นและบุคคลนั้นจะมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของบุคคลอื่น ๆ (Lazarsfeld, Berelson and Gaudet 1948 : 151)

กล่าวโดยสรุป ข้าราชการเห็นกลุ่มเป้าหมายของการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองที่จะเป็นตัวแทนอำนาจของรัฐบาล เพื่อเผยแพร่การกระทำเชิงสัญลักษณ์ทางการเมืองต่าง ๆ ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ผู้ประชากรกลุ่มอื่น ๆ ต่อไป

ทหาร อาจกล่าวได้ว่าทหารเป็นกลไกอำนาจรัฐที่เป็นฐานสนับสนุนจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยเฉพาะ ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงคราม สามารถสร้างความจงรักภักดีจากกลุ่มทหารเหล่านี้ ได้โดยไม่ยากนัก เนื่องจากธรรมชาติของทหารเน้นการเชื่อฟังคำสั่งของผู้บังคับบัญชาโดยเคร่งครัดอยู่แล้ว จึงทำให้มีความจงรักภักดีต่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรงอยู่แล้วและอยู่ในตำแหน่งเป็นระยะเวลาอันยาวนานอย่างต่อเนื่องนับแต่สมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา

ในฐานะที่ทหารมีหน้าที่ป้องกันประเทศโดยตรงอยู่แล้ว ดังนั้น เมื่อมีการปลุกเร้าสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ชาตินิยม ทหารจึงเป็นกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องโดยตรงที่ต้องแสดงออก ซึ่งความกล้าหาญ เสียสละ และรักชาติ ยอมพลีชีพเพื่อชาติ และนำไปสู่การเรียกร้องดินแดนคืนได้สำเร็จ ซึ่งเท่ากับเป็นการสนับสนุนการใช้สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม กลายเป็นตัวอย่างอันดีที่ชี้ให้ประชาชนทั่วไปทำตามและเห็นว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้ปลุกเร้าที่มีความสามารถตลอดจนให้ความสนับสนุนจากผลสำเร็จดังกล่าว อาจนำไปสู่การให้ความสนับสนุนต่อนโยบายอื่น ๆ ที่จะตามมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระทำเชิงสัญลักษณ์ทางการเมืองอื่น ๆ ที่ปรากฏในนโยบายสร้างชาติทางวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ

ดังนั้น ทหารจึงเป็นกลุ่มเป้าหมายอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองโดยเป็นฐานสนับสนุนทางด้านกำลัง และเป็นแบบอย่างของสัญลักษณ์แห่งความรักชาติ เพื่อเตือนใจหรือปลุกเร้าสำนึกประชาชนให้เกิดความรู้สึก "ชาตินิยม" นอกจากนี้ บทบาทของทหารในการปราบกบฏบวรเดชได้เป็นผลสำเร็จในปี พ.ศ. 2476 ก็ทำให้ทหารได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ปกป้องระบอบการปกครองใหม่ให้ดำรงอยู่ ทหารจึงเป็นกลุ่มเป้าหมายในกระบวนการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองที่ผู้ปกครองสามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อความต้องการของคนในการสร้างความชอบธรรมและสร้างความสนับสนุนจากประชาชน โดยการปลุกเร้าให้ราษฎรตระหนักถึงความสำคัญของทหารว่า เป็นทั้งผู้พิทักษ์ชาติและผู้พิทักษ์ระบอบใหม่ด้วย

3. ยุวชนทหารและยุวชนต่าง ๆ

รัฐบาลได้พยายามส่งเสริมการศึกษาให้แก่ยุวชนของชาติ เพราะเห็นว่าการศึกษามีผลต่อพัฒนาการและอบรมสั่งสอนให้เด็กทั้งชาติ มีความคิดความเชื่อในแนวเดียวกันได้โดยการปลูกฝังความคิด ความเชื่อทางการเมืองและวัฒนธรรมในหมู่ยุวชนด้วยการกำหนดเป็นหลักสูตรต่าง ๆ ถ่ายทอดลงสู่เด็กเรียนซึ่งเป็นยุวชนของชาติ เช่น การเน้นเรื่องหน้าที่ของพลเมืองต่อชาติ และนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาล ได้แก่ รัฐนิยม การเคารพธงชาติ ฟังโอวาทผู้นำ การติดรูปผู้นำในโรงเรียน การแต่งกายที่ถูกต้องตามวัฒนธรรมใหม่ การพยายามปลูกฝังหรืออบรมกลุ่มเกลา (socialization) ยุวชนตั้งแต่เด็กอย่างสม่ำเสมอ ก็สามารถทำให้เด็กเกิดความคิดเชื่อที่สอดคล้องกับระบอบการปกครองที่ผู้ปกครองต้องการได้ เมื่อเด็กมีประสบการณ์ การรับรู้และภูมิปัญญา ในกรอบที่รัฐบาลได้วางไว้ก็จะทำให้สามารถเป็นผู้รับข้อมูลข่าวสารในเชิงสัญลักษณ์ที่มีทักษะ และสามารถเข้าใจ ความคิด ความเชื่อ ที่รัฐบาลถ่ายทอดผ่านสัญลักษณ์ได้ดี เพราะความคิด ความเชื่อบางอย่างไม่อาจอบรมสั่งสอนกันได้โดยตรง เนื่องจากอาจขัดต่อความรู้สึกของคน เช่น การต่อต้านสถาบันเก่า จึงอาจต้องอาศัยการถ่ายทอดอบรมสั่งสอนโดยอ้อมด้วยการอาศัยสัญลักษณ์ เป็นสื่อบอกความหมายเป็นนัย เพื่อให้คนเกิดความเคยชินและค่อย ๆ แทรกซึมเข้าไปในจิตใจ หรือความคิด ความเชื่อบางอย่าง ถ้าใช้สัญลักษณ์สื่อความหมายก็อาจจะเป็นการง่ายกว่าที่จะบอกกันตรง ๆ เช่น การใช้เพลงปลุกใจเป็นสัญลักษณ์สื่อความหมาย "ชาตินิยม" เป็นต้น

ดังนั้น กลุ่มชุมชนก็เป็นกลุ่มเป้าหมายในการใช้สัญลักษณ์ที่รัฐบาลได้พยายามวางพื้นฐานด้วยการส่งเสริมการศึกษาเพื่อเพิ่มทักษะ ในการรับรู้และเข้าใจการกระทำเชิงสัญลักษณ์ของผู้นำและรัฐบาลในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งไม่จำเป็นต้องสั่งสอนกันโดยตรง

นอกจากนั้น รัฐบาลยังได้ส่งเสริมชุมชนให้เป็นกำลังส่วนหนึ่งของกองทัพ ด้วย มีการฝึกให้รู้และเข้าใจเกี่ยวกับกิจการทหาร ที่มีระเบียบ วินัย เข้มแข็ง กล้าหาญ รักชาติและเชื่อฟังผู้บังคับบัญชาเป็นอย่างสูง จนสามารถจะสละทุกสิ่งทุกอย่างแม้ชีวิตของตน จึงได้ตั้งกรมชุมชนทหารบกขึ้น มีสาขาในจังหวัดต่าง ๆ มีชุมชนทหารทั้งสิ้นโดยประมาณหนึ่งหมื่นคน (พ.ศ. 2482) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนทหารเป็นกำลังรบของชาติเช่นเดียวกับทหารสามารถเป็นผู้บังคับบัญชาในยามจำเป็นได้ และยังสามารถส่งเสริมบทบาทของขุนนางให้ มีหน้าที่ในการช่วยเหลือรักษาพยาบาลผู้เจ็บป่วยในยามสงครามอีกด้วย โดยเปรียบเทียบหน่วยขุนนางว่าเป็นธิดาของวีรสตรี เช่น ท้าวสุรนารี ท้าวศรีสุนทร และท้าวเทพกษัตรี (คำปฏิสันถานของรัฐมนตรีกลาโหม กล่าวแก่ ทหาร และชุมชนทหารของชาติ ในงานสวนสนามวันชาติ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482) ผลสำเร็จของการปลูกฝังชุมชนทหารและชุมชนดังจะเห็นได้จากการร่วมเดินขบวนสนับสนุนรัฐบาลในการเรียกร้องดินแดนอินโดจีนคืนจากฝรั่งเศส อันแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของการปลูกเร้าความรักชาติด้วยสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ชาตินิยม

กลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ล้วนแต่มีความสำคัญต่อการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองและการกำหนดรูปแบบสัญลักษณ์ที่เหมาะสมด้วย เพราะกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มอาจมีภูมิหลังทางด้านประสบการณ์ การรับรู้ และภูมิปัญญาที่ต่างกัน ผู้ใช้สัญลักษณ์จึงจำเป็นต้องเลือกรูปแบบสัญลักษณ์ที่เหมาะสมเพื่อใช้กับกลุ่มเป้าหมายที่มีความแตกต่างกันด้วย มิฉะนั้นคนที่เป็นผู้รับสารจะเข้าใจความหมายของสัญลักษณ์ต่างไปจากวัตถุประสงค์ที่ผู้ใช้ต้องการ เช่น การพยายามเผยแพร่อุดมการณ์รัฐธรรมนูญในเชิงสัญลักษณ์ของระบอบการปกครองใหม่ แต่คนกลับเข้าใจว่ารัฐธรรมนูญเป็นบุคคล ดังนั้น จึงอาจต้องมีวิธีการใช้หรือเผยแพร่สัญลักษณ์ในลักษณะของกระบวนการอบรมกลุ่มเคลา (socialization) ด้วย โดยอาศัยสื่ออื่น ๆ มาเป็นปัจจัยเสริม เช่น องค์กรต่าง ๆ การศึกษาโดยกำหนดหลักสูตรใหม่ให้สอดคล้องกับความต้องการ การละเล่นต่าง ๆ ได้แก่ ละคร เพลงร่ำวงหรือการนำเอาสัญลักษณ์เดิมที่มีอยู่ ซึ่งเป็นความเชื่อเดิมของคนในสังคมมาปรุงแต่งใหม่ให้เหมาะสมกับเป้าหมายของผู้ปกครอง เช่น ความรู้สึกชาตินิยมและการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการอบรมเผยแพร่ในกลุ่มประชาชนที่มีประสบการณ์ การรับรู้และภูมิปัญญาที่สูงขึ้น ก็ใช้วิธีการเผยแพร่ในรูปของการ

ให้การศึกษาระดับสูง ซึ่งจะเป็นการอบรมกลุ่มคนกลางทางด้านอุดมการณ์ทางการเมืองโดยตรง ส่วนข้าราชการทหารและยุวชนทหารซึ่งอยู่ในกลไกอำนาจและสายการบังคับบัญชาโดยตรงของรัฐบาล ก็จะเป็นกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับผลกระทบจากการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองโดยตรง เพื่อเป็นตัวแทนของรัฐบาลในการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองต่อไปยังกลุ่มประชาชนอื่น ๆ จึงต้องเป็นผู้รับสาร (receiver) ที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงการบ่อนทำลายข่าวสารที่เป็นความคิด ความเชื่อ จากรัฐบาล เพราะถือเป็นนโยบายที่ต้องนำไปปฏิบัติโดยเคร่งครัด

การตอบสนองของกลุ่มเป้าหมาย (response)

และการประเมินผลการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง

การพิจารณาคุณลักษณะย้อนกลับที่เป็นการตอบสนองจากกลุ่มเป้าหมาย ก็เพื่อจะดูปฏิกิริยาของกลุ่มเป้าหมายว่า มีการยินยอมปฏิบัติตามหรือไม่ แต่จะไม่ถือว่าเป็นการวัดผลอย่างละเอียดหรือประเมินว่าผู้ปกครองได้สิ่งที่เขาอยากจะได้หรือไม่ หรือได้รับผลสำเร็จจากการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองมากนักน้อยเพียงใด ซึ่งในการวิจัยนี้ไม่ได้เน้นประเด็นหลักในการศึกษา แต่มุ่งศึกษาเฉพาะกระบวนการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองเท่านั้นว่า มีวิธีการใช้อย่างไร เพื่อจุดมุ่งหมายอะไรและมีรูปแบบต่าง ๆ อย่างไร แต่อย่างไรก็ตามการดูการตอบสนองของกลุ่มเป้าหมายก็อาจแสดงแนวโน้มบางประการหรือประเมินอย่างคร่าว ๆ ได้ว่าประชาชนทั่วไปพอใจและยินยอมปฏิบัติตามการกระทำเชิงสัญลักษณ์ของรัฐบาลเพียงใด

การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองรูปแบบอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนั้น ประชาชนทั่วไปเข้าใจเพียงว่า รัฐธรรมนูญเป็นสัญลักษณ์เชิงรูปธรรมที่เป็นวัตถุตามสมัยนิยมที่ทุกคนจะต้องรู้จักและในระยะแรกอาจเข้าใจเพียงว่ารัฐธรรมนูญเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชนิดหนึ่ง การพยายามใช้รัฐธรรมนูญมาแทนที่สถาบันพระมหากษัตริย์เพื่อสร้างความชอบธรรมนี้ปรากฏว่าล้มเหลว สัญลักษณ์ใหม่ในสังคมไทยคือรัฐธรรมนูญ ไม่อาจทำลายคติความเชื่อเดิมของประชาชนที่ยังคงจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์มาเป็นระยะเวลายาวนานกว่า 500 ปี ได้

ความพยายามในการเผยแพร่อุดมการณ์รัฐธรรมนูญ ก็เพื่อสร้างความเชื่อให้เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ของหมู่ประชาชนเกี่ยวกับหลักการปกครองในระบอบใหม่ หมายถึงการจัดให้คนมีแนวคิด อุดมการณ์ไปในทางนองเดียวกัน ซึ่งคล้าย ๆ แพร่ไปยังหมู่ราษฎร เรียกว่า Ideological Organization (ไชยันต์ รัชชกุล 2526 : 65) รัฐบาลในระบอบใหม่มีเจตนาที่จะใช้สัญลักษณ์เพื่อชักชวนให้ประชาชนที่ไม่เข้าใจในการปกครองแบบใหม่ ให้

มาเป็นฐานสนับสนุนการปกครองระบอบใหม่ต่อไป และยังเป็นการสกัดกั้นอุดมการณ์ทางการเมืองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ด้วย เพื่อให้อุดมการณ์ใหม่ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของระบอบใหม่ คณะราษฎรพยายามที่จะสร้างรากฐานการปกครองระบอบใหม่ สู่มวลชนระดับล่างให้มากที่สุด ดังเช่นให้หน่วยปาฐกถา และเจ้าหน้าที่ของรัฐออกอบรมสั่งสอนประชาชนให้เข้าใจอุดมการณ์ของระบอบใหม่

อย่างไรก็ตาม ในบันทึกของพระยาทรงสุรเดช ได้ชี้ประเด็นว่า แม้ในวันที่ (พ.ศ. 2482) ราษฎรก็ไม่กระจ่างแจ้งในเรื่องระเบียบการปกครองทั้ง ๆ ที่ โฆษณาและมีคนไปชี้แจงให้ฟังเสมอ ๆ อย่างไรก็ตามแต่ราษฎรชาวนาเลย แม้พวกข้าราชการเองก็ยังมีจำนวนไม่น้อยที่ไม่เข้าใจวิธีการปกครอง (นรนิตี เศรษฐบุตร 2514 : 24)

ดังนั้น ความพยายามของรัฐบาลและผู้บริหารในระบอบใหม่ที่จะสร้างอุดมการณ์รัฐธรรมนูญใหม่ให้ เป็นสัญลักษณ์ใหม่ในสังคมไทย จึงดูเหมือนว่าไร้ผล เพราะรัฐธรรมนูญใหม่ได้กลายเป็นสิ่งที่ได้รับการเห็ดทูน ในเชิงรูปธรรมตาม "สัมพันธม" มากกว่า ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว มิใช่การบรรลุเป้าหมายในเชิงอุดมการณ์ เพราะรัฐใหม่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นรัฐที่มีธรรมนูญเท่านั้น (constituted state) อย่างจริงจัง (ซีฮอนันต์ สมุทวณิช 2532 : 18) อย่างไรก็ตามเจตนารมณ์ที่แท้จริงของคณะราษฎร เมื่อพิจารณาจากหลักฐานที่ปรากฏ ก็น่าจะเป็นเพียงการทำให้รัฐธรรมนูญเป็นสิ่งที่มาทดแทนพระมหากษัตริย์เท่านั้น มิใช่การเน้นอุดมการณ์อย่างจริงจัง และรัฐธรรมนูญก็จะเป็นตัวแทนของระบอบใหม่ เป็นการบอกข่าวให้ประชาชนได้รับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เกิดขึ้น

กล่าวโดยสรุป การพยายามใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองในรูปแบบรัฐธรรมนูญใหม่นั้น ไม่ได้บรรลุผลสำเร็จในเชิงอุดมการณ์ที่จะกลายเป็นคติความเชื่อในสังคมไทย เนื่องจากมีอุปสรรคต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ หลังของอุดมการณ์เก่าที่ยังคงมีอิทธิพลเหนือจิตใจราษฎรส่วนใหญ่ และการที่รัฐบาลใหม่ได้มุ่งให้ความสำคัญแก่รัฐธรรมนูญในแง่ที่เป็นวัตถุเชิงรูปธรรมมากกว่าการเน้นการปฏิบัติทางการเมืองตามอุดมการณ์ประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ดังนั้น ผลที่ตามมาคือ ประชาชนได้ยอมรับและรับรู้ "รัฐธรรมนูญ" ในฐานะเป็นสัญลักษณ์ต่าง "วัตถุ" แห่ง "สัมพันธม" และเป็นเพียงเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลง "รูปแบบ" การปกครองเท่านั้น โดยมี "รัฐธรรมนูญ" เป็นสิ่งที่นำมาแทนที่ "พระมหากษัตริย์"

ดังนั้นรัฐธรรมนูญจึงเป็นเพียงสิ่งมองเห็นได้ (pictorial) มีลักษณะของสัญลักษณ์แบบ "รูปเคารพ" (iconic) มากกว่าความเข้าใจในเชิงอุดมการณ์ทางการเมือง

เมื่อพิจารณาสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยมในแง่ของวิธีการใช้จะเห็นได้ว่า ได้ใช้ทั้งวิธีโน้มน้าวจิตใจประชาชน และการบังคับควบคุมกันไป โดยมีความสอดคล้องและเหมาะสมกับสถานการณ์ทางการเมือง บริบทของสังคม และกลุ่มเป้าหมาย ดังที่ได้วิเคราะห์ในรายละเอียดดังกล่าวมาแล้ว กล่าวคือ การใช้วิธีโน้มน้าวจิตใจประชาชนทั่วไปนั้นเป็นการหวังผลในระยะยาว เพื่อปลูกฝังให้ประชาชนเกิดความเข้าใจในอุดมการณ์รัฐธรรมนูญที่ยังคงเป็นของใหม่และเข้าใจยาก ประชาชนยังคงยึดมั่นอยู่อุดมการณ์เดิมคุ้นเคยได้พยายามระดมการใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อสร้างความเข้าใจให้แก่ประชาชนโดยง่าย เช่น การสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างถาวรที่เป็นเครื่องกล่อมเกล่าประชาชนได้ตลอดเวลา เป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ที่ประชาชนเห็นว่า "ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง" การกระทำดังกล่าวนี้ว่าสอดคล้องกับสถานการณ์ทางการเมืองด้วย เพราะเพิ่งเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ไม่นาน รัฐบาลยังไม่มีเสถียรภาพเพียงพอ ประชาชนทั่วไปยังคงยึดมั่นอยู่กับอุดมการณ์ การปกครอง แบบเก่า ดังนั้นรัฐบาลจึงจำเป็นต้องสื่อความหมายอุดมการณ์ใหม่ในเชิงรูปธรรมให้ปรากฏชัดเจนขึ้น พร้อมกับการจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญ โดยมี การแสดงศิลปการประกอบเป็นประจำทุกปีโดยแฝงสาระไว้กับความบันเทิงด้วย เพื่อพยายามปลูกฝังอุดมการณ์ใหม่ให้กับประชาชนทีละน้อยอย่างสม่ำเสมอ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าได้มีการเน้นการโน้มน้าวจิตใจเป็นหลักก็ตาม แต่รัฐบาลสมัยนั้นก็ยังได้ใช้วิธีบังคับเห็นมาตราการเสริมด้วย โดยการส่งเจ้าหน้าที่ออกไปอบรมและชี้แจงให้ประชาชนรับรู้ถึงอุดมการณ์ของการปกครองแบบใหม่ แต่ก็ได้ผลน้อยมาก เพราะอุดมการณ์เป็นเรื่องที่ไม่อาจทำความเข้าใจได้ในระยะเวลาสั้น ซึ่งปรากฏว่าแม้แต่ข้าราชการเองก็ยังไม่เข้าใจอุดมการณ์รัฐธรรมนูญเช่นกัน

การใช้สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ชาตินิยม

ปรากฏว่าได้รับผลสำเร็จอย่างมาก เพราะเป็นการย้ำสัญลักษณ์เดิมที่ฝังรากลึกอยู่ในสังคมไทยมานานแล้ว นับแต่สมัยรัชกาลที่ 6 และได้มีการปูพื้นฐานมาก่อนแล้วในสมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา เช่น การกำจัดอิทธิพลชาวจีน และการแต่งบทละครปลุกใจ เป็นต้น เมื่อได้มีการนำเอาสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ชาตินิยมมาใช้ก็ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงเป็นสิ่งที่ประชาชนทั่วไปสามารถยอมรับได้ง่าย เพราะสอดคล้องกับ

บริบทของสังคมในเรื่องความรักชาติ ยิ่งเมื่อมีสถานการณ์ของสงครามโลกครั้งที่ 2 มาเกี่ยวข้องก็ทำให้ การใช้สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ชาตินิยมได้รับการยอมรับจากประชาชนทั่วไปได้ง่ายยิ่งขึ้น ดังนั้นวิธีการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองในรูปแบบนี้ โดยอาศัยการโน้มน้าวจิตใจ จึงทำได้ง่ายกว่าไม่จำเป็นต้องอาศัยกำลังบังคับ การใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยม เช่น ละครประวัติศาสตร์ เพลงปลุกใจ จึงเป็นการปลุกเร้าอารมณ์ให้คนเกิดความรักชาติได้โดยไม่ยากนัก สัญลักษณ์ทางการเมืองเชิงอุดมการณ์ชาตินิยมที่ได้รับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือ การเคารพธงชาติเพราะสอดคล้องกับค่านิยมรักชาติ และความภูมิใจในชาติของคนไทยทุกยุคทุกสมัย

การใช้สัญลักษณ์เชิงความเป็นสมัยใหม่และบารมีของผู้นำ

สัญลักษณ์ทั้ง 2 รูปแบบนี้เน้นเรื่องการกระทำ (action) ให้มีการปฏิบัติตามมากกว่า เนื่องจากไม่ใช่อุดมการณ์ (ideology) จึงเป็นสิ่งที่สามารถเข้าใจได้ง่าย ปฏิบัติได้ทันที ไม่ต้องอาศัยระยะเวลาอันยาวนาน ดังนั้นรัฐบาลในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงเน้นวิธีการใช้ โดยอาศัยมาตรการบังคับ เพื่อให้ได้ผลในทางปฏิบัติอย่างรวดเร็ว โดยให้หมิ่นหมกสถานะการณ์ของประเทศที่มีวิกฤตการณ์ต่าง ๆ มาเป็นตัวเร้า ให้ประชาชนเกิดการยอมรับโดยไม่ขัดขืนแต่ขณะเดียวกันเพื่อให้ได้ผลในทางปฏิบัติอย่างจริงจังในระยะสั้น จึงจำเป็นต้องอาศัยการบังคับด้วยมาตรการทางกฎหมายเป็นสำคัญ ดังนั้น การที่จะกล่าวว่าการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงวัฒนธรรมและบารมีผู้นำนั้น ประสบผลสำเร็จเพียงใดจึงอาจประเมินได้ยาก เพราะเมื่อมีการบังคับประชาชนกรกลุ่มเป้าหมาย ก็จำเป็นต้องปฏิบัติตามเพื่อป้องกันตัวเอง ความรู้สึกนิยมชมชื่นที่แท้จริงของประชาชนจะเกิดขึ้นหรือไม่นั้น ไม่มีสิ่งใดจะตรวจสอบออกมาได้อย่างชัดเจน แต่ผลแห่งการปรับปรุง วัฒนธรรมบางอย่างก็ตกทอดมาจนปัจจุบัน เช่น การแต่งกายแบบสากล การใช้คำว่า "สวัสดี" ซึ่งกลายเป็นสัญลักษณ์ของการทักทายตามแบบเอกลักษณ์ไทยที่แพร่หลายไปทั่วโลก เป็นต้น แต่บางอย่างก็หายไปไม่ได้รับความนิยมปฏิบัติตาม เช่น การปรับปรุงตัวอักษรแบบใหม่

การปฏิบัติตามรัฐนิยมและนโยบายทางด้านวัฒนธรรมต่าง ๆ ในระยะแรก ๆ ก็ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนและข้าราชการอย่างเต็มที่ แต่จากความรู้สึกที่ไม่เคยชินต่อการดำเนินชีวิตแบบใหม่ ที่รัฐบาลพยายามกำหนดขึ้น เพื่อปลูกฝังความเชื่อใหม่ ไม่สามารถนำไปปฏิบัติจริงได้ จึงยังผลให้ข้าราชการและประชาชนไม่ค่อยจะปฏิบัติตามนโยบายวัฒนธรรมใหม่บางอย่างก็ขัดต่อวิถีการดำเนินชีวิตที่เป็นอยู่ เมื่อมีมาตรการบังคับได้ปรากฏว่า เจ้า

หน้าที่ได้ทำเกินเลยไปจนก่อความเดือดร้อนให้แก่ประชาชน เช่น เมื่อมีคำสั่งให้ประชาชน เลิกกินหมาก เจ้าหน้าที่ก็ได้ไปตัดทำลายต้นหมากของชาวสวนเสียหายเป็นอันมาก (กลุ่ม นักเขียนและนักหนังสือพิมพ์ มปป. : 72) เมื่อมีการสร้างประเพณีใหม่เกี่ยวกับการแต่งกาย ก็ปรากฏว่า มีเจ้าพนักงานฝ่ายปกครองบางคนได้ใช้อำนาจรุนแรงแก่ราษฎรโดยเฉพาะคน แก่ที่เคยชินกับการนุ่งผ้าโจงกระเบนมาตลอด เพื่อให้เปลี่ยนเป็นนุ่งผ้าถุงด้วยการใช้ถ้อยคำ สามทหารว่า "เดี๋ยวพ่อตัดหางเสียน" นอกจากนี้ยังพบว่า แม้แต่สถานพยาบาลบางแห่งก็ไม่ ยอมรับผู้ป่วยที่มีอาการหนัก ซึ่งแต่งกายไม่ถูกต้องตามวัฒนธรรม (บุปผา ทิพย์สภาพกุล 2528 : 63)

นอกจากนี้แม้จะปรากฏว่า การใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง เช่น ความสมัยใหม่และ บารมีส่วนตัวของผู้นำ เป็นการหันเหความสนใจของประชาชนจากสถานการณ์ทางการเมือง ที่เป็นวิกฤตการณ์ เพื่อสร้างเสถียรภาพ และความชอบธรรมให้กับรัฐบาลและผู้นำ โดยอาศัย มาตราการดังกล่าว แต่ก็ไม่ได้ผลในทางปฏิบัติ ในทางตรงกันข้ามกลับทำให้คะแนนนิยมใน รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เสื่อมลงอีกด้วยนับแต่ได้มีการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง เชิงอุดมการณ์ชาตินิยม ที่เคยได้รับผลสำเร็จมาก่อน เพราะการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง 2 ประเภทหลังนี้ อาจทำให้ประชาชนทั่วไปเกิดความรู้สึก เพราะเป็นการบังคับจิตใจกันมาก เกินไป เพราะรัฐบาลมุ่งแต่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างรวดเร็วเกินไป กว่าที่ประชาชนจะรับได้ทัน อีกทั้งเป็นการแสดงให้เห็นว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม พยายาม ที่จะใช้อำนาจเผด็จการเบ็ดเสร็จอีกด้วย จึงอาจทำให้ประชาชนทั่วไป เริ่มเสื่อมศรัทธาต่อ การกระทำของผู้นำในระยะต่อมา

สรุป

แม้ว่าการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองแต่ละประเภทจะมีวิธีการใช้เหมือนกัน แต่ก็มี การเน้นวิธีการใช้โดยให้ความสำคัญต่างกันด้วย ซึ่งเป็นไปตามลักษณะของสัญลักษณ์ทาง การเมืองเอง สัญลักษณ์ทางการเมือง ที่เป็นอุดมการณ์ต้องหวังผลในระยะยาว จึงอาจ จำเป็นต้องใช้วิธีการโน้มน้าวจิตใจเพื่อปลูกฝังความคิดความเชื่ออย่างสม่ำเสมอ ในขณะที่ สัญลักษณ์ทางการเมืองที่เป็นการกระทำอาจใช้มาตรการบังคับก็จะทำได้ง่ายกว่า เพราะไม่ ต้องใช้ระยะเวลาอันยาวนาน นอกจากนี้การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองจะมีประสิทธิภาพเพียงใด ก็ยังต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งเป็นตัวกำหนดอีกด้วยเพื่อให้มีความเหมาะสมและสอดคล้อง กัน ปัจจัยดังกล่าวได้แก่ สถานการณ์ บริบทของสังคมและกลุ่มเป้าหมาย ดังที่ได้กล่าวมา

แล้ว กล่าวคือการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองที่ต้องอาศัยสื่ออื่น ๆ มาเสริม จึงจำเป็นต้องกำหนดสื่อที่ใช้ให้เหมาะสมด้วย เช่น การใช้สื่อเกี่ยวกับการแสดงและความบันเทิงต่าง ๆ (ละคร เพลงปลุกใจ ภาพยนตร์ งานฉลองรัฐธรรมนูญ) ซึ่งมุ่งสาระไว้กับความบันเทิง และมีความสอดคล้องกับค่านิยม เรื่องความสนุกสนานของชาวไทย ดังนั้นสื่อเหล่านี้จึงสามารถนำมาใช้เพื่อเผยแพร่สัญลักษณ์ทั้ง 4 ประเภทได้ โดยการใช้สื่อความบันเทิง เหล่านี้ ช่วยปลูกฝังคติความเชื่อต่าง ๆ หางอ้อมหรือเป็นการโน้มน้าวจิตใจ สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การเน้นพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างความศรัทธาให้กับสัญลักษณ์ทางการเมืองต่าง ๆ ที่เห็นได้ชัด คือ การกำหนดพิธีกรรมเกี่ยวกับ รัฐธรรมนูญ และชาตินิยม ในส่วนที่เกี่ยวกับสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญจะเห็นได้ว่า มีการพยายามทำให้รัฐธรรมนูญมีความศักดิ์สิทธิ์ในตัวเอง โดยกำหนดให้มีการเขียนรัฐธรรมนูญลงบนสมุดโบราณ และวางไว้บนพานแว่นฟ้าซึ่งถือว่าเป็นของสูงตลอดจนการหาฤกษ์ยามต่าง ๆ ในการประกาศใช้และมีพิธีสมโภชต่าง ๆ ให้คูลงมากยิ่งขึ้น ดังที่กล่าวแล้ว อุดมการณ์ชาตินิยมนั้นได้รับการเน้นโดยการกำหนดให้มีการเคารพธงชาติทุกวัน และการวางพวงมาลา ณ อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ เป็นประจำทุกปี เป็นต้น นอกจากนี้การใช้นโยบายการบังคับเพื่อส่งเสริมให้มีการยอมรับสัญลักษณ์ทางการเมือง ก็อาจมีความสอดคล้องกับค่านิยมในเรื่องการยอมรับอำนาจการมีของผู้นำและเชื่อฟังผู้ปกครอง (รวมทั้งข้าราชการ) เช่น การใช้สัญลักษณ์เชิงความเป็นสมัยใหม่และบารมีของผู้นำ สถานการณ์ก็มีส่วนสำคัญต่อการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองรูปแบบต่าง ๆ เช่นกัน การพยายามใช้สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์รัฐธรรมนูญ ก็เพื่อให้มาเห็นสถาบันหลักแทนสถาบันพระมหากษัตริย์ในขณะที่ยังมีรัฐบาลและผู้นำขาดเสถียรภาพ การใช้สัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ชาตินิยม ก็ได้อาศัยสถานการณ์ (สงครามโลกครั้งที่ 2) เป็นตัวเร่งให้ประชาชนเกิดความรักชาติและร่วมมือกับรัฐบาลและผู้นำในการ เรียกร้องดินแดนคืน ตลอดจนการสร้างชาติ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและการกีดกันเชื้อชาติ เป็นต้น ส่วนการใช้มาตรการบังคับที่เกี่ยวกับสัญลักษณ์เชิงความเป็นสมัยใหม่ และบารมีของผู้นำ ก็ได้ถูกอ้างความชอบธรรม โดยอาศัยความจำเป็นของชาติในยามสงคราม เช่น การยึดผู้นำเป็นศูนย์รวมจิตใจ และการปรับปรุงทางด้านวัฒนธรรมเพื่อให้ความทันสมัยเทียบเท่าอารยประเทศ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สัญลักษณ์ทางการเมืองดังกล่าวที่ถูกลำเอียงใช้ก็สามารถที่ประเด็นสำคัญว่ามีนัย "แอบแฝง" เพื่อต่อต้าน "ระบอบเก่า" หรือกลุ่มนิยมเจ้าอย่างเด่นชัด

การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองและการใช้สื่ออื่น ๆ เพื่อช่วยเผยแพร่สัญลักษณ์นั้น พบว่า รัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้พยายามใช้ต่อกลุ่มประชาชนทั่วไปอย่างกว้างขวาง เพื่อให้สัญลักษณ์แพร่หลาย แต่ก็อาจมีการเน้นต่อข้าราชการและทหารซึ่งเป็นกลไกของรัฐโดยเฉพาะ โดยหวังว่าบุคคลเหล่านี้จะได้เป็นสื่อถ่ายทอดให้กับประชาชนต่อไป.